UPPSALA
UNIVERSITET

Öppet, hållbart och forskarnära

- en konsekvensanalys för framtida arbete med avtal och publiceringsstöd vid Uppsala universitetsbibliotek

Erik Bergel
Karin Byström
Börje Dahrén
Louise Lindström
Ninna Wiberg
Erik Åkesson Kågedal

Uppsala universitetsbibliotek 2021-02-26
Dnr: UB 2021/20
DOI: <https://doi.org/10.33063/diva-437080>

Innehåll

Inledning	4
Omvärldsanalys och trender	5
Open access - en gräsrotsrörelse inom akademien	5
Färgkoder och licenser för öppen forskning	6
Forskarnas praktiker kräver nya former av support och infrastruktur	8
Forskningspolitik – en pådrivande kraft	9
Universitetets mål och strategier för vetenskaplig publicering	9
Forskningspropositionen 2021–2024	10
Europeisk och global forskningspolitik	12
Finansiärers påverkan	13
<i>Plan S - finansiärers acceleration av open access</i>	14
Nuläge: Publiceringsmönster och kostnader vid Uppsala universitet	16
Publiceringsmönster och öppen tillgång	16
OA-publicering i nationell jämförelse	18
Publiceringsmönster vid Uppsala universitets vetenskapsområden	19
OA-publicering utifrån publikationstyper	21
Rovtidskrifter och tveksamma publiceringar vid Uppsala universitet	22
Affiliering för corresponding author och publicering med öppen tillgång	23
Publiceringsavtal via Bibsamkonsortiet	24
Kostnadsutveckling	25
Ökning av OA-publicering	27
Publiceringskostnader som betalas av enskilda forskare	30
Metoder och metodproblem	32
Kostnadsanalys	32
Publiceringsanalys	33
Diskussion: konsekvenser av publiceringsavtal	35
Kombinerade läs- och publiceringsavtal	35
Risker med avtal med publiceringstak	36
Nya budgetströmmar för publiceringskostnader	41
Bibliotekets verksamhet förändras	42
Respons från universitetets forskare och nyckelpersoner inom forskningsstöd	43

Intervjuer	44
Respons från forskare	50
Vad kommer efter de transformativa avtalen?	51
Framtid: verksamhetsutveckling och strategiskt publiceringsstöd	53
Förslag 1. Praxis för UUB:s utbud av avtal och andra tjänster	53
<i>Nytt lokalt publiceringsavtal med PLOS</i>	55
<i>Avslutat medlemskap i MDPI</i>	55
<i>Förlängt läsavtal med IEEE</i>	56
Förslag 2. Komplettera med lokala publiceringsavtal	56
Förslag 3. UU-gemensam publiceringsplattform	56
Förslag 4. Ökat nationellt samarbete i licens- och OA-frågor	57
Förslag 5. Ökad samverkan och kommunikation inom universitetet	58
Förslag 6. Närmare samarbete inom biblioteket	59
En framåtblick	62
Bilagor	63
Bilaga 1: Projektdirektiv	63
Bilaga 2: Metod och informationsinhämtning	65
Bilaga 3. Exempel på avtal och tjänster inom OA-området	66
Referenser	67

Inledning

Idén om att kommunicera sin forskning sträcker sig långt tillbaka i tiden, före boktryckarkonstens genombrott och starten av de första vetenskapliga tidskrifterna som kom att ge en betydande skjuts framåt för tanken om öppen och delad kunskap.¹ Flera betydande skeden och paradigmskiften har passerat och öppnat upp för nya möjligheter och utmaningar för vetenskaplig kommunikation. Idag står vi inför ytterligare en ny era när öppen vetenskap är på väg att bli norm.

Omställningen till öppen vetenskap går fort i Sverige och många aktörer är involverade. Utvecklingen drivs på av finansiärer och forskningspolitik på såväl nationell som global nivå och direktiven hanteras av flera intressenter som lärosäten, bibliotek, nationalbibliotek och aktörer inom vetenskaplig publicering. I ett föränderligt publiceringslandskap kan det därför vara svårt för både forskare och stödfunktioner på universitetet att få överblick över området. Vi som bibliotek måste ha god kunskap om utvecklingen för att kunna arbeta proaktivt och ge ett gott och likvärdigt forskarstöd.

Det är tydligt att publiceringstraditioner och finansieringsmodeller är under förändring. En av de större förändringarna vi har sett i närtid är de nya publiceringsavtal som Uppsala universitetsbibliotek (UUB) har ingått. Allt ifrån budget och pengaflöden till forskarnas publiceringsmöjligheter och bibliotekets interna arbetssätt har påverkats. Det är nu viktigt att analysera konsekvenserna av avtalen och hitta sätt att utvärdera deras nytta som underlag för kommande beslut om publiceringsfrågor och avtal.

UUB:s roll i vetenskaplig kommunikation och publicering måste anpassa sig och möta nya behov och praktiker. Arbetet med publiceringsstöd, avtal och licenser på bibliotek är mångfacetterat. I bibliotekets uppdrag rör vi oss från den enskilde forskaren och deras faktiska behov, till samarbetet med övrigt forskarstöd och funktioner, kontakten med förlag och samverkan via Bidsamkonsortiet.² I linje med detta startades en projektgrupp vid Uppsala universitetsbibliotek med uppdrag att göra en konsekvensanalys för UU och UUB utifrån nuvarande publiceringsavtal. Ekonomi, omvärldsanalys och publiceringstrender finns i fokus för rapporten. Även en översikt gällande roller, ansvar och arbetssätt behandlas utifrån hur biblioteket kan vara en stödjande organisation i framtida samarbete och utvecklingsarbete.³

¹ Startår 1665. Journal de Scavants i Paris och The Royal society i London

² Svenska universitet, högskolor, myndigheter och statliga forskningsinstitut tecknar tillsammans, genom Kungliga biblioteket, licensavtal för elektroniska tidskrifter och databaser; Kungliga biblioteket, "Bidsamkonsortiet", Kungliga biblioteket – Sveriges nationalbibliotek – kb.se, <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bidsamkonsortiet/bidsamkonsortiet.html>.

³ Se bilaga 1 och 2 för projektdirektiv och metod.

Omvärldsanalys och trender

Begreppet publiceringslandskap liknas ofta vid ett ekosystem av aktiviteter som kopplas till vetenskaplig kommunikation. Likt naturens ekosystem finns komplexa kopplingar och samband, och även inom systemet ryms en mångfald av intressen och flera intressenter. Oavsett skillnader inom de vetenskapliga ämnesområdena, varierande geografisk tillhörighet och andra grundförutsättningar finns en tydlig förskjutning mot öppen publicering och delande av resultat. Öppenhet, transparens, reproducerbarhet och fritt delande av resultat är på väg att bli självklara och fundamentala värden inom all vetenskaplig verksamhet.

Fram till mitten av 1900-talet var utgivning av vetenskapliga tidskrifter en fråga för universitet och lärda sällskap. Ansvar för utgivningen låg där och finansieringen av publikationer sköttes utan direkta ekonomiska vinstmotiv via medlemsavgifter och universitetsmedel. En direkt kommersiell marknad för vetenskaplig publicering etablerades först efter Andra världskriget i samband med en kraftig global satsning på forskning. Initialt välkomnades utvecklingen som innebar ännu fler tidskrifter, satsningar på nya ämnen, ett välutvecklat peer review system, metrisk mätmetoder och annan god forskarservice. Gradvis har utvecklingen därefter gått mot monopoliserande förhållande med koncerner och en handfull stora förlag som än idag dominerar den globala marknaden.

Sett till ekonomi började prenumerationsavgifter stiga på 1980-talet med en prisökning som kom att sträcka sig långt utöver den allmänna prisnivån. Tillkomsten av internet blev ytterligare en avgörande förändring. Förutom att det var en tekniskt viktig komponent för att dela och synliggöra resultat på ett snabbt och relativt enkelt tillvägagångssätt började förlag att utveckla och tillgängliggöra allt fler tidskrifter i elektroniska versioner. En majoritet av de stora internationella förlagen valde att erbjuda en ekonomisk modell där de elektroniska tidskrifterna såldes i paket genom licensavtal.⁴ Dessa avtal ingicks i första hand med forskningsbibliotek och i Sverige slöts dessa avtal av Bibsamkonsortiet. Priserna för vetenskapliga tidskrifter hade redan ökat före dessa avtal och lärosäten landade i en komplicerad förhandlingssituation där prenumerationskostnader ökade nästan okontrollerbart.⁵

Idag står vi som bibliotek/lärosäte med ena benet i en traditionell prenumerationsmodell med förlagsavtal för databaser, e-böcker och tidskrifter samtidigt som vi ingått stora avtal, främst transformativa, med läs- och publiceringskostnader med de största förlagen på marknaden. Även om vi rör oss mot öppet landskap är inte kommande betalningsmodeller givna och hur vi hanterar kommande avtal bör än mer strategiskt planeras.

Open access - en gräsrotsrörelse inom akademien

Vi har konstaterat att tanken på öppen vetenskap har funnits länge, men i den form vi främst känner igen begreppet öppen tillgång eller open access (OA) har sin start på 1990-talet när

⁴ Även kallade "big deals".

⁵ Serial crisis, se: Peter Suber, *Open Access* (MIT Press, 2012).

intresse och aktiviteter startades upp av forskare på gräsrotsnivå med riktning mot öppen vetenskap.⁶ Tekniken fanns tillgänglig och diskussioner kring den pågående tidskriftskrisen med höga avgifter bidrog till att ge rörelsen luft under vingarna. Idén om att dela nya upptäckter och kunskap är ju själva grundkärnan i vetenskap.

Rörelsen har alltmer anammats av finansiärer och politiska krafter. Fler och fler länder och lärosäten visar upp en praxis rörande open access, men även policy för grundkonceptet open science.

Det finns flera vägar till open access eller öppen tillgång som också börjat bli en etablerad term. Däremot är det viktigt att medvetandegöra att slutmålet är ett och samma. Det är en distinkt skillnad att en text är fri att läsa och att den är öppet tillgängligt i ordets rätta betydelse, även om det stundtals finns en viss begreppsförvirring och sammanblandning av ordet fri i olika former.

Projektgruppen hänvisar till Kungliga bibliotekets (KB) översatta definition av OA som bygger på internationellt erkända deklarationer⁷ som Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) undertecknat:

*“Öppen tillgång betyder att upphovspersonen ger alla rätt att läsa, ladda ned, kopiera och sprida en vetenskaplig publikation i digital form. Samtidigt tar man fortfarande hänsyn till författarens ideella upphovsrätt. Verket får inte förvanskas och upphovspersonen måste anges när det återanvänds.”*⁸

Färgkoder och licenser för öppen forskning

Guld, grön och hybrid är exempel på kodningar som förklarar vilken modell av open access ett förlag eller tidskrift använder sig av. Färgsystemet ger en indikation på öppenhet och används främst av administrativ personal, men är av betydelse. Följande varianter läggs tyngd vid i rapporten:

- **Guld OA** - kallas även omedelbar öppen tillgång eller direkt, full och ren open access. Utan fördröjning publiceras text och många gånger underliggande data.

Publikationen taggas ofta med en Creative Commons licens (CC-licens) som indikerar hur andra forskare och användare av materialet får arbeta vidare med verket. Ofta finns en engångsavgift kopplad till publiceringen som författare, lärosäte eller annan finansiär betalar.

⁶ "History of Open Access", Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_open_access.

⁷ Leslie Chan m.fl., "Budapest Open Access Initiative", 2002, <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>; Max-Planck-Gesellschaft, "Berlin Declaration", Open Access Max-Planck-Gesellschaft, <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>.

⁸ Kungliga biblioteket, "Vad är öppen tillgång?", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/vad-ar-oppen-tillgang.html>.

- **Hybrid** - denna publicering är som namnet antyder en hybridmodell där prenumerationsbaserade artiklar blandas med öppet tillgängliga.

Affärsmodellen innebär att författaren väljer att betala en avgift för att tillgängliggöra sin publikation för läsare. I annat fall kostar läsning och nedladdning av varje läsare om prenumeration saknas. Hybrid är en sorts Guld OA. Generellt räknat är avgiften dyrare.

- **Grön OA** - benämns som parallellpublicering eller självarkivering. Här ges författaren möjlighet att placera en kopia av den publicerade publikationen eller det accepterade och granskade manuskriptet i ett repositorium. Repositorier kan vara ämnade för en institution eller vara av ämneskaraktär.

Parallellpublicering av artikel publicerad i tidskrift är oftast kopplat till ett embargo som kan variera från ett tidsspänn på allt från 6 till 72 månader före fri läsning. Formen är avgiftsfri.

Genom åren har ännu fler färger tillkommit, kanske främst för att tänja på begreppen från förlagens sida.⁹ Flera av dem uppfyller inte finansiärers krav på OA såsom de ovan nämnda. Kritik överlag finns av kodningen eftersom den bitvis är svårgreppbar för den enskilde användaren och främst refererar till affärsmodell. Det tål också att påminnas om att open access inte direkt är kopplat till själva ämnet i publikationen eller kvalitetsnivån.

En trolig utveckling är att intressenter istället kommer att fokusera på att licensiera publikationer med en Creative Commons-licens som signalerar tydligt vilken öppen behörighet som gäller.¹⁰ Författare som publicerar sig öppet tillgängligt har många gånger ett krav från forskningsfinansiärer på licenser, så märkningen är redan utbredd och bestäms i samband med underskrift av publiceringsavtal mellan författare och förlag.

Alla CC-licenser består av en ikon som symboliserar hur och under vilka villkor ett upphovsrättsligt skyddat verk får användas. Ikonen har även koppling till ett juridiskt avtal och kan automatiskt avläsas i metatext. Hur licensen ser ut beror på faktorer som hur resultat ska få återanvändas, bearbetas, och spridas. Oftast rekommenderas CC-BY för att det är den mest öppna varianten för vetenskapliga verk med möjligheter för maximal spridning.¹¹ En CC-licens ersätter inte upphovsrätten, utan kompletterar den. Det är främst tidskriftsartiklar som taggas med CC-licenser, men de kan även användas för monografier, dataset, mjukvara och konstnärliga outputs.

⁹ brons, diaman, platin, svart etc; "Open Access", Wikipedia, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Open_access&oldid=1006749664.

¹⁰ Kungliga biblioteket, "Creative Commons för forskare", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/creative-commons-for-forskare.html>.

¹¹ "Attribution 4.0 International — CC BY 4.0", Creative Commons, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Forskarnas praktiker kräver nya former av support och infrastruktur

Forskarens förändrade arbetssätt är en faktor som driver på en mer tidsenlig väg än den mer traditionella med publicering i prenumerationsstyrda tidskrifter. Hur fort en forskare kan publicera sina resultat har alltid varit av betydelse, men har förstärkts och ställts på sin spets i samband med pågående pandemi av covid-19. Att skicka in sina resultat till tidskrift och vänta i månader på initialt svar, revidering, ny granskning och slutgiltig publicering kan ta upp till ett år och ibland mer än så.

En tydlig trend, även före pandemin, är en ökad användning av preprintserverar. Att snabbt kunna visa upp en upptäckt eller tidiga resultat som ännu inte har kollegialt granskats har blivit en etablerad process och accepteras av majoriteten av de kommersiella förlagen. En publicering av manuskript kan göras via institutions- eller ämnesarkiv och spås öka ytterligare, trots avsaknad av peer review. Det mest etablerade ämnesarkivet/preprintservern är arXiv som är en community under Cornell Universitys paraply.¹² Här finns även en tradition av kollegial granskning och möjlighet finns till korrigeringar av versioner. Generellt kan det finnas kvalitetsmässiga nackdelar när en publiceringsprocess är snabb, men regelverk och etiska förordningar förväntas kunna tillämpas för bästa möjliga praxis när tempot nu ytterligare ökas. Här finns ett ansvar att ta för respektive lärosäte och Uppsala universitet har sedan länge en väletablerad organisation för att främja forskningsetik och god forskningssed.

Tidsfaktorn hade också betydelse när ett flertal välrenommerade OA-tidskrifter etablerade sig i slutet av 1990-talet. Öppenhet, transparens och många gånger non profit-perspektivet har alltigenom genomsyrat verksamhetsfältet. Förlag som exempelvis PLOS har och påverkar än idag förlagsbranschen med rimlig responstid, tilläggstjänster och en ny syn på metrik.¹³ En utveckling som spridit sig är att som standard publicera tillhörande data, applicera öppen peer review och bibliometrisk data. Fokus för metrik ligger på den enskilda publikationen och inte på själva tidskriften som kanal.

Även möjligheter att bli krediterad för mer än författarrollen såsom upphov för metod, skapande av tekniska lösningar och program etc. växer fram och förutspås växa ytterligare.

Att öppet publicera olika versioner av sin artikel är en annan trend. En preprint, den kvalitetsgranskade artikeln och sedan möjligheten att addera ytterligare en version efter mottagande kan bli norm. En publikation kan tjäna på att vi kan följa olika versioner och även addera underliggande dataset, metodunderlag, information om ev. programversioner för att öka reproducerbarheten. Transparensen ska även borga för vetenskaplig kvalitet.

Projektgruppen ser också allt större krav på forskare och forskargrupper att kommunicera om sin forskning och dess resultat, inte bara via publiceringskanal. I forskningsansökningar frågar allt fler finansiärer efter hur forskning bidragit i samhällets tjänst och vilken påverkan den gjort.

¹² Täcker ämnesområden som fysik, matematik, datavetenskap, kvantitativ biologi, kvantitativ ekonomi, statistik, elektroteknik och systemvetenskap och ekonomi; "arXiv.org", <https://arxiv.org/>.

¹³ "PLOS", Wikipedia, 05 februari 2021, <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=PLOS&oldid=1004900015>.

En utveckling av vetenskapliga sociala medier och samarbetsformer mellan forskare förväntas ytterligare växa fram och ge effekter.

En vetenskaplig publikation skiljer sig åt mellan olika discipliner, men för forskare inom ett stort antal kunskapsområden är sedan länge tidskriften den viktigaste vetenskapliga källan och publikationskanalen. Just artikel i tidskriftsnummer är annars en historisk kvarleva baserad på idén om den tryckta tidskriften och förväntas att med hjälp av teknikutveckling ytterligare ställas om. Ett exempel är sammanställningar av artiklar i volym och nummer som inte är självklara, utan ersätts allt oftare med permanenta identifikatorer som artikel-id och DOI.¹⁴ Det finns också möjlighet att publicera en artikel som "e-pub ahead of print", vilket ger snabbare utgivning men kan skapa diskussioner när en artikel egentligen blev publicerad. Speciellt om den första texten landar på ett annat publiceringsår än den med status publicerad, där just volym och nummer kan ha lagts till i jämförelse med den första versionen. Formatet PDF som länge dominerat är också under diskussion på grund av bristfällig webbtillgänglighet och dess låsta och statiska funktion.

Utredningar kring knäckfrågor som akademisk meritering och finansiering fortsätter men vi ser generellt en rörelse från tryck till digitalt, och från slutenhet med betalväggar till öppenhet. Hur forskningsresultat kommer kommuniceras i framtiden är emellertid en öppen fråga.

Forskningspolitik – en pådrivande kraft

Forskare idag är omgivna av allt fler krav och riktlinjer och detta rör inte minst publiceringsområdet. De förväntas förhålla sig till mål och strategier från sitt universitet, ha koll på forskningspolitik på olika nivåer, och inte minst uppfylla krav från finansiärer. Här nedan kommer en kort överblick över de viktigaste styrdokumentet idag, från universitetsnivå till den globala arenan.

Universitetets mål och strategier för vetenskaplig publicering

Bibliotekets arbete med publiceringsstöd och avtalsfrågor måste givetvis förhålla sig noggrant till det ramverk som ges i Mål och strategier för Uppsala universitet.¹⁵ I måldokumentet ligger mycket fokus på frågor kring samverkan, hållbarhet och jämställdhet och universitetets huvuduppgift formuleras som "/.../ att vinna och förmedla kunskap till mänsklighetens gagn och för en bättre värld. Universitetet är en del av och försvarar det öppna samhället". Allt detta förutsätter i viss mån en öppen kunskapsproduktion som naturligt kommer hela samhället till gagn och det finns därigenom en direkt koppling till arbetet med öppen vetenskap.

Projektgruppen väljer att lyfta ut två citat ur måldokumentet för att belysa detta:

¹⁴ DOI - Digital Object Identifier

¹⁵ Uppsala universitet, "Mål och strategier för Uppsala universitet", 2019, <https://regler.uu.se/dokument/?contentId=14263>.

“Övergången till öppen vetenskap ska ske med respekt för och bevarande av de kvalitetsdrivande mekanismer som finns inom etablerad akademisk publicering.

Universitetet ska arbeta för att:

- *Vidmakthålla sin nationellt ledande position i konkurrensen om fria forskningsmedel.*
- *Stärka sin förmåga att attrahera excellensmedel i internationell konkurrens, inte minst från European Research Council genom att tydligare stödja forskare att söka sådana medel.*
- *Vara ledande när det gäller proaktivt arbete för god forskningssed och etik, och erbjuda gott stöd och god infrastruktur för säker lagring och öppet tillhandahållande av data.” (s. 9)*

“Universitetet ska arbeta proaktivt och samordnat med samverkan, både som ett sätt att öka kvalitet och relevans i universitetets utbildning och forskning, och som ett sätt att nyttiggöra ny kunskap i samhället. Synsättet att samverkan är en integrerad del av utbildning och forskning ska få ett starkare genomslag inom hela universitetet.” (s. 10)

Även om inte öppen publicering nämns explicit i målen är det i dag en förutsättning för att få externa medel från alla större finansiärer. Kraven från finansiärer skärps och förändras hela tiden, vilket medför att både biblioteket och universitetet måste jobba kontinuerligt med att vidareutveckla våra tjänster för att tillgodose forskarnas faktiska publiceringsbehov.

Vi noterar att Mål och strategier för universitetet skrevs innan både den senaste forskningspropositionen 2020/21:6 och lanseringen av Horizon Europe 2021, vilka båda har ändrat de nationella och europeiska målsättningarna för öppen vetenskap. Då en av universitetets tydligaste mål är att fortsätta att attrahera forskningsmedel från nationella och internationella finansiärer är dessa minst lika viktiga att förhålla sig till som själva måldokumentet.

Forskningspropositionen 2021–2024

Nyligen presenterade regeringen ramverket för kommande fyra års forskningspolitik i form av Forsknings- och innovationspropositionen *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*.¹⁶ Propositionen får anses vara den tydligaste och starkaste signalen om riktningen för landets forskningspolitik på medellång sikt och kommer att påverka alla lärosäten under kommande år. I propositionen läggs mycket fokus på flera inriktningar som är relevanta för bibliotek, t.ex. digitalisering, datadriven forskning, öppna data, automatisering och AI. I denna rapport kommer vi att fokusera huvudsakligen på frågan om övergången till ett öppet vetenskapssystem då det relaterar direkt till rapportens innehåll.

¹⁶ Prop. 2020/21:60, "Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige" (2020), <https://www.regeringen.se/4af915/contentassets/da8732af87a14b689658dadcfb2d3777/forskning-frihet-framtid--kunskap-och-innovation-for-sverige.pdf>.

Sedan förra forskningspropositionen 2016¹⁷ har siktet varit inställt på att uppnå fullständig och omedelbart öppen publicering till år 2026. I den nya propositionen har detta mål både skärpts och konkretiserats och vad vi har att förhålla oss till nu är att offentligt finansierade forskningsresultat ska vara helt och omedelbart öppet tillgängliga redan från i år (2021). Detta sammanfattas bäst i följande stycke:

"I sammanhanget är det även viktigt att staten styr mot öppen tillgång (eng. Open Access) till de forskningsresultat som finansieras av offentliga medel. För att öka värdet av ny kunskap behöver den spridas inom såväl vetenskapssamhället som till samhället i övrigt. Regeringen anser därför att vetenskapliga publikationer, som är ett resultat av forskning som finansierats med offentliga medel, ska vara omedelbart öppet tillgängliga med verkan från 2021. Vetenskapsrådet (U2019/04423) och Kungl. biblioteket (U2019/03436) har befintliga samordningsuppdrag om öppen tillgång, vilka kommer att vidareutvecklas, för att påskynda omställningen till ett öppet vetenskapssystem."

Mycket av ansvaret för genomförandet av dessa ambitiösa mål är som tidigare delegerat till KB och Vetenskapsrådet (VR), men en skillnad är nu att även lärosätena och i viss mån forskningsbiblioteken får ett tydligare ansvar. Vi kan till exempel läsa att:

"Genom sin långa erfarenhet av att främja omställningen till öppen vetenskap har forskningsbiblioteken en fortsatt stor betydelse för att tillhandahålla stöd och service i lärosätenas arbete. Ett antal utmaningar har också identifierats. Det är angeläget att på ett samlat sätt följa upp och mäta det nationella arbetet för ett öppet vetenskapssystem. Det är även av stor betydelse att forskningsfinansiärers och lärosätens principer för öppen tillgång till publikationer och forskningsdata harmoniseras, så långt det är möjligt. För att underlätta den öppet tillgängliga publiceringen av vetenskapliga böcker finns särskilda behov av stöd från forskningsfinansiärer och lärosäten. Lärosäten och forskningsfinansiärer har även ett ansvar för att utforma tydliga incitament som främjar öppen vetenskap. För att möta dessa olika utmaningar och för att påskynda omställningen till ett öppet vetenskapssystem avser regeringen att förtydliga befintliga samordningsuppdrag till Kungl. biblioteket och Vetenskapsrådet gällande öppen tillgång."

För universitetet blir det nu en stor utmaning att utforma "tydliga incitament som främjar öppen vetenskap". En hjälp i sammanhanget är att regeringen annonserar en ytterligare förändring i sin resursomfördelningsmodell så att den i lägre grad utgår från lärosätenas prestation vad gäller erhållandet av externa medel och citeringar.¹⁸ För forskningsbibliotekens del får vi se detta som en tydligare pekpinne att vi måste öka vårt stöd till öppen vetenskap.

En viktig poäng i propositionen är att fokus flyttar från bara open access till det mer ambitiösa men också mer svårdefinierade begreppet öppen vetenskap (open science). Detta kan tyckas

¹⁷ Prop. 2016/17:50, "Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft" (2016), <https://www.regeringen.se/4adad0/contentassets/72faaf7629a845af9b30fde1ef6b5067/kunskap-i-samverkan--for-samhällets-utmaningar-och-starkt-konkurrenskraft-prop.-20161750.pdf>.

¹⁸ Utbildningsdepartementet, red., *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, Statens offentliga utredningar, 2019:6 (Stockholm: Norstedts Juridik, 2019).

vara av marginell betydelse, men här sker en förflyttning av frontlinjen. Samtidigt som open access förutsätts vara en självklarhet så lyfts helt enkelt blicken mot andra delar av vetenskaplig praxis. Även här finns många aspekter som är relevanta att jobba vidare med för ett forskningsbibliotek, men som ligger utanför avgränsningen för denna rapport. Med det sagt så innebär denna proposition i praktiken att vi inte längre varken kan eller bör isolera begreppet open access från det större sammanhanget open science. Huvudpoängen här är att öppen vetenskap är mycket mer än bara publiceringsfrågor, och att det rör många medarbetare på i princip samtliga av bibliotekets avdelningar. Vi väljer att belysa detta med följande citat:

"Omställningen till ett öppet vetenskapssystem innebär en omfattande utveckling där så många moment och verktyg som möjligt i forskningsprocessen görs öppet tillgängliga via internet. Det finns ingen fastslagen definition av öppen vetenskap, men ofta inkluderas aspekter som öppen tillgång till vetenskapliga publikationer och forskningsdata, öppna lärresurser, öppen källkod och allmänhetens delaktighet i forskningsprocessen".

Europeisk och global forskningspolitik

Det nya ramprogrammet för forskningsfinansiering inom EU lanserades alldeles nyligen under namnet Horizon Europe och ska gälla under perioden 2021-2027. Vi har inte hunnit se programmet tillämpas i praktiken men i stora drag kan projektgruppen konstatera att Horizon Europe förhåller sig till för öppen vetenskap på i princip samma sätt som den svenska forskningspropositionen. Representanter från utbildningsdepartementet¹⁹ har också förklarat att just forskningspropositionen är formulerad strategiskt för att löpa parallellt med och sammanfalla i målsättning och policy för öppen vetenskap som i nya ramprogrammet.

Som vi tidigare sett är det tydligt prioriterat från UU:s ledning att *"attrahera excellensmedel i internationell konkurrens, inte minst från European Research Council genom att tydligare stödja forskare att söka sådana medel"*. Stödverksamheter på universitetet har alltså en uttryckligen viktig roll här att hjälpa forskarna att bli så framgångsrika som möjligt i detta, från ansökning till slutrapportering. Projektgruppen frågar sig om bibliotekets roll här är att vara särskilt lyhörda till utvecklingen inom open science-policy på europeisk nivå, och att genom strategiskt publiceringsstöd och tillhandahållande av publiceringsavtal ge forskarna möjlighet att tillgodose uppställda krav.

Utanför Europa pågår också en snabb utveckling mot öppen vetenskap, men den ser inte likadan ut överallt. Det kan vara nyttigt att påminna sig om att det inte bara är *en* väg som leder mot ett öppet vetenskapssystem. Nordamerika, Sydamerika, Afrika och Asien har alla egna karaktärsdrag, traditioner och preferenser som på olika sätt skiljer sig från det europeiska landskapet. Som ett exempel kan Syd- och Latinamerika nämnas som en region med en stark

¹⁹ Utbildningsdepartementet gästade "Lansering Horisont Europa" 2021-02-10

tradition av OA-publicering som finansieras och drivs nästan uteslutande med offentliga medel.²⁰

På den globala arenan är UNESCO och FN de starkaste krafterna. De är tydliga med att öppen vetenskap är en förutsättning för att uppnå ett flertal av hållbarhetsmålen (eng: sustainable development goals, SDGs) i Agenda 2030. Eftersom både svensk och europeisk forskningspolitik särskilt betonar hållbar utveckling och kopplar till Agenda 2030 så är det relevant att göra kopplingen till följande uttalande från UNESCO:

“At least 10 out of the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) comprising the 2030 Agenda for Sustainable Development require constant scientific input. Given that these goals must be achieved globally, there is an absolute need to remove restrictions in order to disseminate research outputs to intended stakeholders. UNESCO thus believes that OA has a fundamental role to support the SDGs and is committed to making OA one of the central supporting agendas to achieve the SDGs.”²¹

Olika FN-organ och andra internationella samfund har den senaste tiden tagit stora kliv på väg mot gemensamma rekommendationer för öppen vetenskap. Frågan bereds fortfarande, men i de stora dragen är ganska tydliga. Den uppenbara skillnaden jämfört med motsvarande forskningspolitik på europeisk nivå är ett stort fokus på global rättvisa, medan EU snarare fokuserar på europeisk konkurrenskraft och tillväxt. På den globala nivån samarbetar UNESCO med WHO, CERN och United Nations High Commissioner for Human Rights, vilka nyligen tillsammans gjorde ett särskilt uttalande för öppen vetenskap, pådrivet av det uppenbara behovet av fullständigt öppen vetenskaplig kommunikation i ljuset av covid-pandemin.²² Även om det gissningsvis dröjer en tid innan UNESCO et al. utfärdar skarpa krav som är verksamma på vår nivå så skadar det inte att vara förberedda och pålästa. Särskilt då vi kan förvänta oss att vissa delar av UNESCO:s policy för öppen vetenskap kommer att motsäga nuvarande europeisk dito.

Finansiärers påverkan

I början av 2000-talet började ett antal större forskningsfinansiärer successivt ställa krav på öppen publicering för publikationstyperna artiklar och publicerade konferensbidrag. I nuläget har de flesta för UU betydande finansiärer anammat liknande regelverk.²³ Över tid har kraven

²⁰ UNESCO, "Open Science in Latin America and the Caribbean: A Strong Tradition with a Long Journey Ahead", UNESCO, 30 september 2020, <https://en.unesco.org/news/open-science-latin-america-and-caribbean-strong-tradition-long-journey-ahead>; Isolde Althini, "Globala Open Access-tidskrifter? : En bibliometrisk undersökning av den geografiska spridningen av Open Access-tidskrifter och författare, samt huruvida förekomsten av APC påverkar denna spridning", 2019, <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8979184>.

²¹ UNESCO, "Open access to scientific information", Communication and information, <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/open-access-to-scientific-information/>.

²² UNESCO, WHO, och United Nations High Commissioner for Human Rights, "Joint Appeal for Open Science", UNESCO, 27 oktober 2020, <https://en.unesco.org/news/joint-appeal-open-science>.

²³ Lista över finansiärers olika krav; Jisc, "Research Funders' Open Access Policies - v2.sherpa", Sherpa Juliet, <https://v2.sherpa.ac.uk/juliet/>.

skärpts och inkluderar numera oftast fler aspekter av öppen vetenskap som t.ex. öppna data enligt FAIR-principen.²⁴ Många finansiärer har även uttalade mål att nå läsare och praktiker utanför den akademiska sfären, för vilka i praktiken öppen publicering är ett krav. Forskningspolitiken på både nationell och europeisk nivå har haft en liknande utveckling, om än med en något senare start. I många fall driver också den forskningspolitiska inriktningen på de finansiärer, exempelvis VR, ERC, Formas, som fördelar offentliga medel.

Något att hålla ögonen på för framtiden är att allt fler finansiärer själva börjar ge sig in i publiceringsbranschen. ERC lanserade under hösten 2020 publiceringsplattformen Open Research Europe²⁵ som är öppen och utan avgift för alla som har medel från ERC. Andra exempel är Gates Foundation²⁶ och Wellcome Trust.²⁷

Plan S - finansiärers acceleration av open access

I syfte att påskynda omställningen till open access implementeras nu Plan S på initiativ av cOAlition S. Bakom samlingsnamnet finns ett antal europeiska forskningsfinansiärer, EU-kommissionen och aktörer från övriga delar av världen.²⁸ I Sverige har forskningsfinansiärerna Formas, Forte och Vinnova skrivit under planen, men än fler aktörer säger sig stödja aktionen.

Plan S innehåller 10 principer med ett gemensamt mål i form av 100 procent omedelbart open access.²⁹ Det innebär att endast publicering direkt via tidskrift, förlag eller plattform som tillämpar guld open access är möjlig. Direktivet utesluter hybridpublicering och även grön OA när embargokrav ställs. Undantag för hybridpublicering kan göras om tidskriften har för avsikt att i en nära och tydligt definierad tidsperiod omvandla sin verksamhet till open access, t.ex. att tidskriften ingår i ett så kallat transformativt avtal. Här finns en utmaning för Uppsalas forskare som har en stor andel hybridpubliceringar (se figur 2). Även biblioteket måste beakta det skärpta kravet från finansiärerna för att kunna erbjuda förenliga val gällande utbud av avtal och möjliga publiceringskanaler. Knäckfrågan kring förbud av hybridpublicering skapade starka diskussioner i forskarvärlden 2018 när planen presenterades. Koalitionen har nu tagit fram en *rights retention strategy* som ska möjliggöra en direkt öppen publicering av manuskript eller publicerad version oavsett publicerande förlags villkor.³⁰ Dokumentet ska helt enkelt ställa sig

²⁴ SND, "Vad innebär FAIR Data?", SND svensk nationell datatjänst, <https://snd.gu.se/sv/beskriv-och-dela-data/vad-innebar-fair-data>.

²⁵ European Commission, "Rapid & Transparent Publishing", Open Research Europe, <https://open-research-europe.ec.europa.eu/>.

²⁶ Gates Foundation, "Rapid & Transparent Publishing", Gates Open Research, <https://gatesopenresearch.org/>.

²⁷ Wellcome Trust, "Rapid & Transparent Publishing", Wellcome Open Research, <https://wellcomeopenresearch.org/>.

²⁸ "Organisations endorsing Plan S and working jointly on its implementation", Plan S, <https://www.coalition-s.org/organisations/>.

²⁹ European Science Foundation, "Plan S Principles and Implementation", <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/>.

³⁰ European Science Foundation, "Plan S Rights Retention Strategy", <https://www.coalition-s.org/rights-retention-strategy/>.

över publicerande förlags regler så att författaren behåller sin upphovsrätt och kan sprida sin forskning utan hinder.

Principer som är lätta att sluta upp kring i Plan S är intentionen att ekonomiska ärenden ska bli mer transparenta och att kostnader ska förflyttas från den enskilde forskaren och forskargruppen till lärosäte och finansiär. Tidskrifter och förlag som vill göra en flipp från prenumerationsbaserad verksamhet till öppen tillgängligt ska stöttas och ett regelverk för öppen publicering av monografier är på ingång 2022.

Nuläge: Publiceringsmönster och kostnader vid Uppsala universitet

Publiceringsmönster och öppen tillgång

För publiceringsåret 2019 var 53% av Uppsala universitets publikationer publicerade med någon form av open access. Andelen open access varierar mellan vetenskapsområdena och Vetenskapsområdet för medicin och farmaci (MedFarm) hade den högsta nivån med 65%. Gemensamt för alla vetenskapsområden är en tydlig positiv trend sett över hela perioden 2012-2019. Vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap (HumSam) har den lägsta andelen publiceringar med open access, men har den starkaste ökningen av samtliga vetenskapsområden i slutet av perioden, från 23% för 2017 till 36% för 2019.

Figur 1. Andelen publikationer publicerade med öppen tillgång uttryckt i procent för respektive vetenskapsområde samt för UU som helhet. Resultatet är en sammanräkning av guld, hybrid och grön öppen tillgång för respektive publiceringsår.

Uppdelat på typ av öppen tillgång (guld, hybrid och grön) är guld den vanligaste typen inom MedFarm för hela perioden och för den senare delen av perioden för Vetenskapsområdet för teknik och naturvetenskap (TekNat). Andelen publikationer med grön öppen tillgång ligger

relativt still och relativt lika för MedFarm och TekNat under hela perioden. Inom HumSam syns en positiv utveckling för samtliga typer av öppen tillgång under hela perioden och en stark ökning av andelen hybridpublicering i slutet av perioden i jämförelse med ökningen av andelarna för guld och grön öppen tillgång.

Figur 2. Andelen publikationer publicerade med öppen tillgång uttryckt i procent för respektive vetenskapsområde, uppdelat utifrån typ av öppen tillgång.

OA-publicering i nationell jämförelse

Figuren nedan visar resultatet för Sverige utifrån den rapport som Kungliga biblioteket³¹ publicerade i början av hösten 2020 tillsammans med resultatet för Uppsala universitet beräknat lokalt utifrån samma avgränsningar och datakällor i november 2020.

Avgränsat till refereegranskade vetenskaplig artiklar med DOI så följer Uppsala universitets publicering med öppen tillgång den nationella trenden, men med en något högre andel guld- och hybridpublicering än genomsnittet för Sverige. Direkt öppen tillgång, en sammanräkning av kategorierna guld och hybrid, kommer upp i 50% för Uppsala universitets del för publiceringsåret 2019 i jämförelse med 45% för Sverige.

Figur 3. Andel refereegranskade artiklar publicerade med öppen tillgång.

³¹ Kungliga biblioteket, "Öppen tillgång 2017–2020 Utvecklingen för öppet tillgängliga artiklar i Sverige" (Stockholm, 2020), <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-70>.

Publiceringsmönster vid Uppsala universitets vetenskapsområden

En förklaring till skillnaderna mellan de olika vetenskapsområdenas publicering med öppen tillgång kan bero på skillnader i deras publiceringsmönster och därmed deras respektive möjlighet eller enkelhet att publicera med öppen tillgång.

Gemensamt för alla vetenskapsområden är att tidskriftsartiklar är den vanligaste publikationstypen. MedFarm har den högsta nivån för andelen artikelpublicering av de tre. För publiceringsåret 2019 utgjordes MedFarms publicering till 98% av artiklar. HumSam har den lägsta andelen artikelpublicering med 59% för 2019. Inom HumSam är även bokkapitel och böcker etablerade publiceringskanaler. För TekNat är konferensbidrag den näst vanligaste publiceringskanalen men artiklar dominerar starkt och utgjorde 90% av publikationerna 2019.

De tydligaste trenderna som syns är att MedFarm har väldigt stabila mönster, med knappt några förändringar under perioden medan HumSam har en förskjutning mot att artiklar ökar i andel och kapitel minskar.

Figur 4. Fördelning av publikationstyper som andelar av den totala publikationsmängden uttryckt i procent. Respektive publiceringsår summerar till 100%. Figuren visar inte om den totala publikationsmängden ökar eller ej under perioden, utan endast den interna fördelningen mellan publikationstyper.

Figur 5. Fördelning av publikationstyper som andelar av den totala publikationsmängden uttryckt i procent. Respektive publiceringsår summerar till 100%. Figuren visar inte om den totala publikationsmängden ökar eller ej under perioden, utan endast den interna fördelningen mellan publikationstyper.

Figur 6. Fördelning av publikationstyper som andelar av den totala publikationsmängden uttryckt i procent. Respektive publiceringsår summerar till 100%. Figuren visar inte om den totala publikationsmängden ökar eller ej under perioden, utan endast den interna fördelningen mellan publikationstyper.

OA-publicering utifrån publikationstyper

Det är väldigt tydligt utifrån figur 7 att artiklar är den publikationstyp som framförallt publiceras öppet tillgängliga och att artiklar inom MedFarm och TekNat publiceras öppet tillgängliga i högre utsträckning än inom HumSam, även om HumSams andel öppen publicering närmar sig de övriga två under perioden (figur 8). Mönstren i figur 4 visar att HumSam växlar över från kapitelpublicering till artikelpublicering och HumSam-artiklar publiceras i allt högre utsträckning öppet tillgängliga. Trenden pekar på att utifrån val av publikationstyp och publicering med öppen tillgång så blir vetenskapsområdena allt mer lika varandra, även om det finns tydliga skillnader.

Figur 7. Andel publikationer med öppen tillgång för respektive publikationstyp angivet i procent.

Böcker, kapitel och konferensbidrag kan alla ses som olika former av bokpublicering och det är tydligt att open access publicering inte har kommit lika långt inom dessa publikationstyper som för artikelpublicering i vetenskapliga tidskrifter. Bilden av Uppsala universitets publicering bekräftar också det särskilda behov av stöd för att underlätta öppet tillgänglig bokpublicering som lyfts fram i den senaste forskningspropositionen (se tidigare avsnitt om forskningspolitik).

Figur 8. Andel artiklar publicerade med öppen tillgång för respektive vetenskapsområde angivet i procent.

Rovtidskrifter och tveksamma publiceringar vid Uppsala universitet

Samtidigt med utvecklingen av publicering med öppen tillgång har oprofessionella, oseriösa, bristfälliga och/eller bedrägliga aktörer tillkommit i förlagsvärlden, vanligtvis betecknade som predatory publishers eller rovförlag. Två exempel på angreppssätt för att stävja utvecklingen har varit dels genom *svarta listor* med förteckningar av tidskrifter och förlag som bör undvikas, och dels genom *vita listor* med godkända förlag och tidskrifter.

En studie från 2020 baserad på flera svarta listor ser en nedåtgående trend för den här typen av publicering i Sverige och Uppsala universitet ligger bra till med låga andelar i nationell jämförelse.³² Studien pekar på att problemen framförallt finns på mindre och nyare lärosäten. Problemen återfinns också framförallt inom tillämpad forskning samt nyligen akademiserade ämnen (exempelvis omvårdnad, utbildningsvetenskap och företagsekonomi). Liknande resultat återfinns i en annan studie avgränsad till vårdvetenskaplig publicering i Sverige.³³

³² Gustaf Nelhans och Theo Bodin, "Methodological considerations for identifying questionable publishing in a national context: The case of Swedish Higher Education Institutions", *Quantitative Science Studies* 1, nr 2 (10 mars 2020): 505–24, https://doi.org/10.1162/qss_a_00033.

³³ Sebastian Gabrielsson, Stefan Eriksson, och Tove Godskesen, "Predatory Nursing Journals: A Case Study of Author Prevalence and Characteristics", *Nursing Ethics*, 03 december 2020, 096973302096821, <https://doi.org/10.1177/0969733020968215>.

Affiliering för corresponding author och publicering med öppen tillgång

Vilka publikationer som kan ta del av ett lärosätes publiceringsavtal styrs av corresponding authors affiliering. Uppsala universitets avtal som täcker publiceringskostnader för öppen tillgång kan endast användas för de publikationer där corresponding author tillhör Uppsala universitet. I genomsnitt har 45% av artiklarna i Web of Science med koppling till Uppsala universitet under perioden 2015-2020 en Uppsala universitets-affilierad corresponding author. Det är den delmängd av universitets publikationer som har störst möjlighet att stöttas lokalt vid UU i övergången till öppen publicering. Därför kan det vara av värde att följa utvecklingen av dessa Uppsala universitets-affilierade publikationer och i vilken utsträckning de publiceras open access.

Bilden nedan visar andelen guld- och hybridartiklar indexerade i Web of Science där minst en författare är affilierad till Uppsala universitet. Dessa guld- och hybridartiklar är uppdelade utifrån om corresponding author är affilierad till Uppsala universitet eller ej.

Under hela perioden så ökar andelen öppet tillgängliga artiklar oavsett affiliering för corresponding author och ökningen är störst för de publikationer där corresponding author tillhör Uppsala universitet. Det är lite osäkert exakt hur det här kan tolkas. Det kanske kan ses som en generellt ökad medvetenhet hos författarna och att Uppsala universitet erbjuder allt bättre möjligheter för lärosätets forskare att publicera sina forskningsresultat open access.

Figur 9. Andel öppet tillgängliga artiklar utifrån affiliering för corresponding author. Preliminära värden för publiceringsår 2020.

Publiceringsavtal via Bibsamkonsortiet

När Bibsamkonsortiet förhandlar med förlag om nya avtal så följer de fem principer som LIBER, den europeiska organisationen för forskningsbibliotek, har tagit fram³⁴:

1. Licensing and Open Access go Hand-in-Hand
2. No Open Access, No Price Increase
3. Transparency for Licensing Deals: No Non-Disclosure
4. Keep Access Sustainable
5. Usage Reports Should Include Open Access³⁵

Bibsamkonsortiet har som mål att förhandla avtal som går från att betala prenumerationer till att betala för publicering med öppen tillgång.³⁶ I en övergångsperiod är det nu kombinerade läs- och publiceringsavtal som dominerar, där avtalet täcker kostnader för både publicering och läsrättigheter. Vid publicering i tidskrifter som ingår i avtalen betalar forskare inget alls för publiceringen utan det ingår i avgiften som biblioteket betalar. Bibsamkonsortiet har också ett publiceringsavtal med Springer Nature som gäller publicering i rena OA-tidskrifter.

Läs- och publiceringsavtalen via Bibsamkonsortiet är så kallade transformativa avtal. Namnet indikerar att det innebär en förändring och rörelse mot ett helt öppet OA-landskap. Under en övergångsperiod är publicering i tidskrifter i transformativa avtal tillåtna enligt Plan S, så länge förlagen kan visa på att de har som plan att gå över till en annan modell inom ett par år och helt "flippa" titeln när 75% av artiklarna är publicerade open access.³⁷ Enligt ESAC (Efficiency Standards for Article Charges)³⁸ medför transformativa avtal en kostnadstransparens och lägger värdet på servicenivåer (t.ex. publiceringstjänster) snarare än åtkomst. Övergången till en "artikelekonomi" kommer enligt dem att göra att pengarna kan följa författarna när de bestämmer vilken publiceringsplattform som är mest lämplig för deras arbete.³⁹

Även vissa av de tidigare läsavtalen hade en koppling till publiceringskostnaden, t.ex. rabatt på APC-kostnaden⁴⁰ eller att förlaget i efterhand drar av en summa på bibliotekets prenumeration-savgift för inbetalda publiceringsavgifter. Detta kallades "offset-agreements" för att belysa att det fanns en ambition att minska de totala kostnaderna för både läsning och publicering. Lärosäten som ändå betalar mycket för publicering skulle inte dessutom behöva betala mycket för prenumerationer av samma titlar, så kallad "double-dipping".

³⁴ Kungliga biblioteket, "Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem", 2019, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-413> s. 20.

³⁵ LIBER, "Open Access: Five Principles for Negotiations with Publishers", LIBER Europe, 2017, <https://libereurope.eu/article/open-access-five-principles-for-negotiations-with-publishers/>.

³⁶ Kungliga biblioteket, "Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem" s. 20.

³⁷ European Science Foundation, "Transformative Journals: Frequently Asked Questions", Plan S, <https://www.coalition-s.org/transformative-journals-faq/>.

³⁸ "ESAC Initiative", <https://esac-initiative.org/>.

³⁹ ESAC, "TRANSFORMATIVE AGREEMENTS – ESAC Initiative", <https://esac-initiative.org/about/transformative-agreements/>.

⁴⁰ Article processing charges (APC) är författaravgifter vid open access-publicering.

Det första läs- och publiceringsavtalet var Springer Compact som startade i juli 2016, och hittills har UUB gått med i alla publiceringsavtal som Bibsamkonsortiet har avtalat fram. Eftersom UU är ett bredduniversitet med de flesta ämnen så fyller avtalen ett konkret publiceringsbehov. Deltagande i Bibsamavtalen är också ett sätt att stödja den nationella linjen för övergången till OA. För vissa avtal, t.ex. Springer Nature Fully OA, så hade förlaget satt en miniminivå gällande deltagare för att avtalet skulle gå igenom, och det hade inte gått om inte UUB deltagit.

Listan på avtal som täcker OA-publicering växer varje år i och med att Bibsamkonsortiet omförhandlar sina tidigare tecknade läsavtal.

2017	2018	2019	2020	2021
Springer Compact	Royal Society of Chemistry Springer Compact Taylor & Francis	American Institute of Physics (AIP) Cambridge University Press Oxford University Press Royal Society of Chemistry Gold Springer Compact Springer Nature Fully OA Taylor & Francis	American Chemical Society (ACS) American Institute of Physics (AIP) American Physical Society (APS) Cambridge University Press De Gruyter Elsevier Karger Oxford University Press Royal Society of Chemistry Royal Society of Medicine SAGE SPIE Journals Springer Compact Springer Nature Fully OA Taylor & Francis Wiley	American Chemical Society (ACS) American Institute of Physics (AIP) American Physical Society (APS) BMJ Brill Cambridge University Press De Gruyter Elsevier Emerald IOP Science Extra IOS Press Karger Oxford University Press Royal Society Royal Society of Chemistry Royal Society of Medicine SAGE SPIE Journals Springer Compact Springer Nature Fully OA Taylor & Francis Wiley

Figur 10. Alla publiceringsavtal UUB har via Bibsamkonsortiet 2017-2021. Springer Compact-avtalet kom igång i juli 2016.

Kostnadsutveckling

Bibliotekets mediabudget har fått en ny stor komponent i och med de transformativa avtalens publiceringskostnad. Man kan säga att det numera är en media- och publiceringsbudget. Eftersom de nya avtalen även täcker kostnaderna för publicering är de oftast betydligt dyrare än de tidigare läsavtalen. För UUB:s del är de transformativa avtalen i snitt 35% dyrare första året, och de senaste åren har den totala kostnadsökningen accelererat ytterligare eftersom även *antalet* avtal ökat och att även de största förlagen nu är inkluderade.⁴¹ Genom tidig information och dialog med Biblioteksnämnden och Planeringsavdelningen så kunde bibliotekets mediabudget få de tillskott som krävts för omställningen. På grund av att Bibsamkonsortiet sade

⁴¹ Snittökningen på 35% är uträknad under hösten 2020.

upp avtalet med Elsevier 2018 så "sparade" biblioteket cirka sex miljoner kronor som kunde användas till de nya avtalen senare år.⁴²

Tyvärr gör de olika interna fördelningsmodellerna för avtalen att det inte går att säga hur mycket som exakt är kvarvarande läskostnader och vad som räknas som publiceringskostnader. Det gör att det är svårt att säga exakt hur mycket UUB betalar för just publiceringsdelen. Tabellen nedan visar den ungefärliga merkostnad som publiceringsavtalen inneburit för bibliotekets mediabudget.

Figur 11. Merkostnader för UUB pga. OA-avtal 2017-2020.

Tabellen nedan visar på kostnadsutvecklingen för några av UUB:s avtal när de gått från läsavtal till läs- och publiceringsavtal. Man kan se hur kostnaderna flyttar från att betalas av både biblioteket och forskarna till att endast betalas av biblioteket.

⁴² Kungliga biblioteket, "Nytt transformativt avtal med Elsevier ger obegränsad öppen tillgång till svensk forskning", 2019, <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2019-11-22-%E2%80%8Bnytt-transformativt-avtal-med-elsevier-ger-obegransad-oppentillgang-till-svensk-forskning.html>

Figur 12. Kostnadsutveckling för några av avtalen mellan 2017-2020. Elseviers staplar varierar mycket eftersom det under andra halvan av 2018 och hela 2019 inte fanns något avtal. För Wiley, Taylor & Francis och Oxford är extrakostnaderna för 2020 inräknade.

Ökning av OA-publicering

Generellt kan man se att publiceringen ökar mycket kraftigt när ett nytt avtal startat. Detta visar att avtalen "fungerar", dvs. att de genererar mer öppen publicering genom att forskarnas beteende ändras när det finns ett avtal. Tabellerna nedan visar antalet öppet tillgängliga artiklar för samtliga avtal (med respektive avtals startår inom parentes).

Figur 13. De större förlagens OA-publiceringsutveckling mellan 2017-2020. Eftersom BioMed Central ingår i avtalet Springer Nature Fully OA är därmed också BMC:s publicering medtagna för åren 2017 och 2018. 2019 års siffra är enbart för halva året då avtalet kom igång i juli.

Figur 14. De mindre förlagens OA-publiceringsutveckling mellan 2017-2020.

Ett exempel är Elsevier, som är det dyraste avtalet och det som har näst högst antal OA-publiceringar 2020. Under 2018 förhandlade Bibsamkonsortiet med Elsevier om ett nytt avtal, men lyckades inte eftersom förlaget inte kunde möta kraven gällande öppen tillgång och hållbara priser.⁴³ Detta innebar att samtliga deltagare i Bibsamkonsortiet stod helt utan avtal under 18 månader. Efter nya förhandlingar under 2019 fanns ett nytt transformativt avtal med obegränsad publicering på plats i januari 2020.

⁴³ Kungliga biblioteket, "Sweden Stands up for Open Access – Cancels Agreement with Elsevier", 2018, <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2018-05-16-sweden-stands-up-for-open-access---cancels-agreement-with-elsevier.html>.

Tabellen nedan visar hur publiceringen hos Elsevier för UU:s del successivt ökat under åren och sedan ökade väldigt mycket under 2020.

Figur 15. Elseviers OA-publiceringsutveckling mellan 2017-2020.

Om samma ökning av publiceringen hade skett utan ett avtal (hypotetisk läskostnad och enstaka APC-avgifter) hade kostnaden blivit högre än avtalskostnaden.

Figur 16. Kostnadsjämförelse där den högra stapeln visar Elsevier-avtalets läs- och publiceringskostnad och den vänstra visar den hypotetiska kostnaden med enstaka APC:er utan ett avtal. Tabellerna visar att OA-publiceringen hos Elsevier har gått upp markant under 2020 och som hade blivit dyrare för UU om de hade betalats som enstaka APC:er av forskarna.

Publiceringskostnader som betalas av enskilda forskare

Kostnader för OA-publicering genom APC-avgifter har under lång tid betalats av forskare själva, ofta genom projektmedel. Det gäller kostnader för publicering i rena OA-tidskrifter (guld) eller för att "låsa upp" enstaka artiklar i hybridtidskrifter.

Sedan 2017 har UUB gjort en APC-kartläggning för att se hur stora dessa kostnader är, dvs. där forskarna betalat fakturan. Denna kartläggning påbörjades för att få bättre koll på kostnaderna för OA-publicering för hela universitetet, och är också en del i ett nationellt samarbete samordnat av KB.⁴⁴ Underlagen gällande kostnaden för de enstaka APC:erna används på nationell nivå som en del i Bibsamkonsortiets prognos- och förhandlingsunderlag.

I följande två diagram visas hur många hybrid- och guld OA-artiklar som forskarna på UU har publicerat mellan 2017 och 2020 och hur mycket det sammanlagt har kostat under dessa år.

De enstaka betalningarna gick ned väldigt mycket under 2020. Den främsta anledningen till detta är att UUB gick med i avtal med två av de största förlagen, Elsevier och Wiley, och då har dessa kostnader istället ingått i bibliotekets kostnader för avtalen. Det är även tydligt att kostnaderna för de enskilda forskarna har gått ner inom alla förlag då de istället faller inom ramen för bibliotekets publiceringsavtal och kostnaderna flyttats över till biblioteket.

Figur 17. Antal OA-artiklar som författare vid UU själva har betalat åren 2017-2020.

⁴⁴ Kungliga biblioteket, "Open APC Sweden", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/open-apc-sweden.html>.

Figur 18. Kostnad som författare vid UU betalat för OA-publicering utanför bibliotekets avtal åren 2017-2020. Endast för de artiklar som kunnat beläggas i Raindance.

Figur 19. Jämförande tabeller över forskarnas OA-publiceringsavgifter hos förlag UUB har publiceringsavtal med från och med 2020. Siffrorna i staplarna visar antal artiklar.

Anledningen till att Elseviers stapel för 2020 inte är ännu lägre är att avtalet endast gällde artiklar som skickades in *efter* den 1:a januari 2020. 33 stycken av de 45 artiklarna som finns medräknade i stapeln blev inskickade före detta datum, men publicerades och betalades under 2020. APC-kartläggningen har också visat att sju av de 45 artiklarna borde ha ingått i avtalet och alltså inte behövt betalas av forskarna. Det här är något som ibland även har skett för andra förlag. Det är inte helt klart vad det beror på, men det kommer att utredas vidare.

Metoder och metodproblem

Kostnadsanalys

Som nämnts ovan är läs- och publiceringskostnaderna ihopbakade i priset och därmed svåra att särskilja. Detta gör det svårt att säga hur mycket som ska räknas till respektive del. Metoden som använts i denna rapport är att jämföra det faktiska priset som biblioteket betalade för läs- och publiceringsavtalet jämfört vad kostnaden hade blivit utan ett avtal (hypotetiskt läskostnadspris och enstaka APC:er). Det hypotetiska priset visar den ungefärliga kostnad UU hade betalat om biblioteket enbart hade haft ett läsavtal med pålagd årlig procentökning. De enstaka APC:erna är antal publiceringar inom avtalet gånger snittpriset för ett förlags APC.⁴⁵ Metoden är inspirerad av JISC:s utvärdering av offsetavtal⁴⁶ för att jämföra kostnader med eller utan avtal.

Ett problem som upptäckts med denna metod är att antalet pålagda APC:er i det hypotetiska priset är en konsekvens av att det faktiskt funnits ett avtal på plats (det faktiska priset) än hur det hade sett ut utan ett avtal. Det är heller inte så konstigt att OA-publiceringen går upp i och med att det finns ett publiceringsavtal som forskarna kan dra nytta av jämfört med om det inte hade det och de hade behövt betala själva. Emellertid visar det ändå på att kostnaderna hade blivit dyrare för UU utan ett avtal, och dessutom att i och med att publiceringen ökar är det ett tecken att vi får ut mycket av avtalen och att de möjliggör mer öppen publicering.

APC-kartläggningen har gjorts genom en analys av de fakturor som i universitetets ekonomisystem Raindance är konterade på något av de två konton som finns för publicering och som gäller enstaka APC-kostnader. Det är emellertid svårt att fånga upp alla dessa så kallade "APC in the wild"⁴⁷ då underlaget i ekonomisystemet inte alltid är tillräckligt. Det finns t.ex. fakturor i Raindance där man kan se att kostnaden gäller open access-publicering men att underlaget är för oprecist för att man ska kunna belägga artikeln. I och med det kan fakturor saknas i studien och är därmed räknat i underkant. Inte heller extra utgifter som "colour charges" och "page charges" har räknats med, även om dessa tillfaller en open access-artikel. Valutakursomvandlingsposter i Raindance, som har koppling till artiklarna, har inte heller räknats med. Eventuellt är detta något som behöver göras i den fortsatta APC-kartläggningen,

⁴⁵ Snittpriset för APC:er är hämtat ifrån OpenAPC 2019 eftersom det är det senaste snittpriserna vi har haft tillgång till; Open APC, "OpenAPC", <https://treemaps.intact-project.org/apcdata/openapc/#publisher>.

⁴⁶ Stuart Lawson, "Report on Offset Agreements: Evaluating Current Jisc Collections Deals", 2018, <http://eprints.rclis.org/33909/1/offsetting-report-3.pdf>.

⁴⁷ Refererar till APC-kostnader som är svåra att fånga upp eller identifiera.

men på grund av att det inte gjorts under tidigare år och först under 2020 kom upp till diskussion så gjordes valet att inte ta med dem i uträkningen.

Ett problem i jämförelserna är att de olika analyserna baseras på olika underlag och tidsperioder; total publicering baseras på publiceringsår, liksom statistik för publicering inom publiceringsavtalen (vilka artiklar som godkänts under ett visst år). För kostnader som betalats av enskilda forskare är det däremot fakturadatum som styr utifrån underlag från Raindance.

Det är också en skillnad i omfång mellan de olika analyserna. Resultaten för publiceringsavtalen och APC-kartläggningen är begränsade till de publikationer som inneburit en kostnad för Uppsala universitet, vanligtvis att publikationens corresponding author tillhör universitetet. För analyserna av öppen tillgång och publiceringsmönster är samtliga publikationer medräknade oavsett om de inneburit en kostnad eller omfattats av avtal för Uppsala universitet eller ej.

Avtalen tecknas i olika valutor (oftast euro, dollar eller pund) vilket därmed har betydelse att den kostnad biblioteket betalar i kronor beror på växelkursen. Ett exempel är Karger som mellan 2017-2020 hade samma pris för UUB i originalvaluta men som mellan 2018-2020 successivt steg i svenska kronor i och med valutakursförändringar.

Publiceringsanalys

För analyserna av OA-publicering och publiceringsmönster används endast heltalsräkning på publikationsnivå. Det är samma metod som används av KB för nationell statistik för öppen tillgång. Exempelvis en artikel med fem författare varav en från MedFarm, två från TekNat och två från andra lärosäten räknas som en hel publikation för både TekNat och MedFarm och samma publikation räknas som en hel publikation i redovisningar på UU-nivå.

Publiceringsdata är baserat på poster i DiVA så som de representeras i GLIS. Publikationsmängden har samma avgränsning som används till årsredovisningar, analyser och medelsfördelning centralt vid planeringsavdelningen Uppsala universitet. De viktigaste vetenskapliga publikationerna som finns registrerade i DiVA i form av artiklar, bokkapitel, böcker, forskningsöversikter, publicerade konferensbidrag och med viss dubbletthantering.

För att påvisa att en publikation är publicerad med öppen tillgång har DiVA-data berikats med data om öppen tillgång från Unpaywall, DOAJ, OpenAPC och Sherpa Romeo. Grön öppen tillgång kan förekomma tillsammans med de andra formerna av öppen tillgång (guld och hybrid), men vi har avgränsat resultaten för grön öppen tillgång till de publikationer som endast finns publicerade med grön öppen tillgång. Exempelvis en publikation som är tillgänglig genom både grön och guld öppen tillgång räknas in i mängden guld. Publikationer som finns öppet tillgängliga hos utgivare, men som saknar tydlig information om att de är antingen guld- eller hybridpublikationer (ofta kallat brons-publikationer) är inte medräknade i analyserna för öppen tillgång.

Grön öppen tillgång begränsas i många fall av embargo, vilket gör att andelen grön öppen tillgång för ett visst publiceringsår kan komma att öka retroaktivt när embargo perioder löper ut. Därför bör den sjunkande andelen för grön öppen tillgång för slutet av perioden inte betraktas som huggen i sten, utan kan komma att vara högre i framtida mätningar.

Analyserna av öppen tillgång och publiceringsmönster är baserade på flera datakällor som alla kan innehålla felaktigheter eller sakna data. Vi har valt tillgängliga datakällor som också används i andra liknande sammanhang och vi har gjort vårt bästa för att trender och relationer ska vara rättvisande. Av samma anledning har vi valt 2019 och inte 2020 som sista publiceringsår i analyserna eftersom det förekommer eftersläpning i inrapporteringen av den faktiska publiceringen.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Artikel i tidskrift	4285	4611	4749	4970	5161	5309	5169	5079
Forskningsöversikt	173	196	191	201	222	232	256	239
Bok	133	128	143	145	151	122	95	90
Kapitel i bok	810	860	832	797	815	666	636	512
Konferensbidrag	544	366	283	410	459	396	367	280
Totalsumma	5945	6161	6198	6523	6808	6725	6523	6200

Tabell 1. Underliggande publiceringsdata uppdelat på publikationstyp och publiceringsår (uttag november 2020).

Diskussion: konsekvenser av publiceringsavtal

I detta kapitel belyser vi olika aspekter, konsekvenser och synpunkter på de nya läs- och publiceringsavtalen.

Kombinerade läs- och publiceringsavtal

De kombinerade läs- och publiceringsavtalen är svåra att bedöma och utvärdera utifrån t.ex. kostnadseffektivitet och nytta. Det finns ännu inte någon vedertagen metod eller kriterier för att utvärdera avtalen. Läsavtal var på många sätt enklare att utvärdera kvantitativt från direkta användningsdata, i första hand antal nedladdningar av fulltexter. För de kombinerade avtalen måste hänsyn tas till både läsning och publicering vilket komplicerar analysen. Det är dessutom ofta svårt att veta vilken publiceringsdata som är relevant att använda för utvärdering och hur uppdelningen mellan läskostnader och publiceringskostnader ser ut för olika avtal.

Karolinska Institutets bibliotek (KiB) har skapat ett verktyg för att analysera data för både användning, kostnader och publicering, och för att kunna se förändrade publiceringsmönster.⁴⁸ Man använder verktyget bland annat för att matcha lokala OA-avtal och forskarnas behov, motivera budgetmässiga satsningar och öka förståelsen för effekter av OA-avtal. Verktyget är också viktigt som ett pedagogiskt och visuellt kommunikationsstöd. Ett liknande system skulle vara användbart för UUB.

För en mer övergripande utvärdering av avtalen måste man ställa resultat och effekter i relation till det mål man har med avtalet. Här kan man se att olika aktörer har olika mål, till exempel antingen att öka andelen öppet tillgängligt publicerade artiklar eller att få ner de totala publiceringskostnaderna. För Bibsamkonsortiet är målet att påskynda omställningen till öppen tillgång, men att det inte får ske till vilket pris som helst.⁴⁹ Ett tydligt mål är alltså att öka takten på omställningen till öppen tillgång och underlätta för OA-publicering.

Avtalen representerar även ett annat synsätt - att biblioteken inte bara ska köpa in och ge tillgång till andras material utan även bidra till att visa upp lärosätets egenproducerade material. De kombinerade läs- och publiceringsavtalen är en övergående modell, om trenden fortsätter och allt blir öppet finns inte längre behov av att köpa läsrättigheter.

Avtalen gör det också enklare för den enskilde forskaren genom ett enkelt publiceringsflöde och minskad administration och fakturahantering. De kan också ge en ökad tydlighet eftersom avtalen är anpassade efter finansiärernas krav.

De främsta argumenten mot läs- och publiceringsavtal är att de blivit en ny variant av "big deals" som det kan vara svårt för ett lärosäte att stå utanför. Det är främst de stora kommersiella förlagen som redan är väl representerade i konsortieavtalen som drar fördel av att skapa nya

⁴⁸ Verktyget kallas "Yta för analys"

⁴⁹ Paneldiskussion med Bibsams styrgrupp, Bibsam Open 2020-10-01

stora avtal med lärosätena.⁵⁰ Denna fokusering på de största förlagen kan till viss del uppvägas av lokala avtal med mindre förlag och societies.

Avtalen gynnar dessutom hybridpublicering i prenumerationstidskrifter. Även om det finns en långsiktig plan att kostnaderna ska gå från läsning till publicering finns problemet med double-dipping kvar, dvs. att biblioteken upplever att de just nu betalar fullpris för både läsning och publicering. Avtalen riskerar även att missgynna andra typer av öppen publicering och publicering i andra format än artiklar. Hybridpublicering är oftast dyrare per artikel och uppfyller inte kraven från Plan S (om inte tidskriften ingår i ett transformativt avtal).

Läs- och publiceringsavtalen har hittills varit inriktade på artikelpublicering och i dagsläget är det sällsynt med inkludering av bokpublicering i avtalen. Det enda som finns idag är 20% rabatt hos Brill vid publicering av böcker med öppen tillgång. Det vore önskvärt om avtalen framöver kunde omfatta bokpublicering i större utsträckning och därmed också bidra till att publiceringen av OA-böcker stiger.

En del av Bibsamavtalen täcker enbart publicering i förlagens hybridtidskrifter men inte i de helt öppet tillgängliga, vilket har fått en oänsad negativ konsekvens. Om en tidskrift omvandlas till att bli en ren öppet tillgänglig tidskrift så faller den ur avtalet eftersom den inte är en hybrid längre. Taylor & Francis är ett exempel på ett sådant avtal. Sedan 2018, då detta avtal startade, har 20 titlar gått från att vara en hybridtidskrift till att vara helt öppet tillgänglig och i med detta har tidskriften "fallit ur" avtalet. Det här var något som vi på biblioteket inte hade förstått kunde hända, och särskilt inte att det kunde hända mitt under avtalsperioden. För forskare kan vara mycket olyckligt om villkoren för publicering ändras mitt under arbetets gång. I dagsläget finns ingen regelrätt rutin hur vi får reda på att detta sker och heller ingen lösning för att ta hand om de artiklar som i sådana fall hamnar utanför avtalen. Det här är något som borde diskuteras vidare (se förslag 5 nedan).

Risker med avtal med publiceringstak

Vissa publiceringsavtal har ett tak för antal publiceringar inom avtalet som styrs av ett gemensamt antal artiklar för hela konsortiet eller en pott med pengar med principen "först till kvarn". Risker med dessa avtal är att pottarna kan ta slut redan under pågående år.

För ett flertal avtal har konsortiet under 2020 slagit i taket och då har konsortiets deltagande organisationer behövt lägga till pengar för att täcka resten av årets publicering. Det har varit valfritt om deltagande organisation vill gå in med "centrala medel" (dvs. från biblioteket eller lärosätet) eller låta de enskilda forskarna ta kostnaden separat, som tidigare. Emellertid har de

⁵⁰ Se t ex Sicco de Knecht, "Dutch open science deal primarily benefits Elsevier", ScienceGuide, 29 juni 2020, <https://www.scienceguide.nl/2020/06/open-science-deal-benefits-elsevier/>; Lisa Hinchliffe, "Transformative Agreements: A Primer", The Scholarly Kitchen, 23 april 2019, <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2019/04/23/transformative-agreements/>; Ángel Borrego, Lluís Anglada, och Ernest Abadal, "Transformative Agreements: Do They Pave the Way to Open Access?", *Learned Publishing*, <https://doi.org/10.1002/leap.1347>; "Current Transformative Agreements Are Not Transformative", *Science & Research News | Frontiers* (blog), 10 mars 2020, <https://blog.frontiersin.org/2020/03/10/current-transformative-agreements-are-not-transformative/>.

allra flesta bibliotek valt att finansiera med centrala medel för att fortsätta underlätta för forskarna.

För UU:s del är det en klar nackdel om avtalen har ett publiceringstak eftersom vi är ett av lärosätena med störst publicering inom Bibsamkonsortiet. De plötsliga och oförutsägbara kraven på tilläggsbetalningar skapar osäkerhet gällande budgeten. Biblioteket har under året haft en intensiv och nära dialog med universitetet om att skjuta till extra medel för att undvika att kostnaden återigen skulle hamna på den enskilde forskaren.

Under 2020 var det fyra publiceringsavtal som slog i taket och där UUB behövde skjuta till extramedel:

- Oxford University Press (transformativt avtal)
- Springer Nature Fully OA (rent publiceringsavtal)
- Taylor & Francis (transformativt avtal)
- Wiley (transformativt avtal)

Figur 20. Extrakostnader som tillkom för biblioteket när publiceringsavtalen slog i taket 2020.

De extrakostnader som tillkom när Springer Nature Fully OA slog i taket delades mellan forskningsfinansiärerna och de deltagande organisationerna. Därmed blev kostnaden lägre för det avtalet än det skulle ha kunnat bli.

Figur 21. Sammantaget blev det trots extrakostnaderna inte dyrare för universitetet jämfört med om biblioteket haft kvar enbart läsavtal och forskarna betalat APC:erna separat.

Figur 22. Wileys OA-publiceringsutveckling mellan 2017-2020.

Wiley-avtalet var alltså det avtal som krävde de största tilläggsbetalningarna. Det var nytt inför 2020 och hade ett publiceringstak med en gemensam publiceringspott. För Uppsalas del ökade OA-publiceringen inom avtalet mycket kraftigt under det första året jämfört med det antal publikationer som tidigare registrerats i APC-kartläggningen.

UU var en av de deltagande organisationerna som använde det mest, men trenden med kraftigt ökad publicering fanns hos de flesta svenska lärosäten och det gemensamma publiceringstaket nåddes redan i augusti 2020. Efter diskussion med universitetsledningen kunde UUB skjuta till extra medel för att fortsätta finansiera publiceringen.

Nedan syns hur många publiceringar som gjordes inom avtalet innan det slog i taket jämfört med antal publiceringar som finansierades av tilläggsbetalningar.

Figur 23. Den vänstra stapeln visar antal artikelpubliceringar för UUB innan avtalet slog i taket och den högra stapeln antal artiklar som publicerades med hjälp av tilläggsbetalningar från biblioteket. Båda staplarna är totalen av all publicering som godkänts inom avtalet under 2020 (se figur nr 22).

I grafen nedan jämförs den hypotetiska prenumerationskostnaden och att forskarna betalat APC:erna själva med kostnaden för avtalet och extrakostnaderna. Trots extramedlen hade det alltså varit dyrare för UU att fortsätta utan avtal (om man räknar in den ökning i OA-publicering som skett).

Figur 24. Kostnadsjämförelse av Wiley-avtalet där den vänstra stapeln visar hypotetisk läskostnad med enstaka APC:er och i den högra stapeln visar det lila den faktiska läs- och publiceringskostnaden och det gula visar de extra kostnader som tillkom.

På konferensen *Bibsam Open* i oktober 2020 togs frågan om avtal med publiceringstak upp. Det är svårt för både förlagen och konsortiet att göra prognoser eftersom avtalen är av en ny typ. Från tidigare avtal har det visat sig att det blir en stor ökning när öppen publicering blir "gratis" för forskaren och det är svårt att räkna ut hur stor ökningen blir första avtalsåret. Dessutom finns inte helt tillförlitliga dataunderlag att göra prognoser utifrån. Vissa förlag har varierande APC-avgifter för olika publikationstyper och tidskrifter, något som gör det svårare att förutse kostnader. Bibsamkonsortiets handläggare har också kunnat se att när förlagen utvecklat sina administrativa system och underlättat kommunikation med författarna så har den öppna publiceringen ökat.⁵¹

Sammantaget menade Bibsamkonsortiets handläggare att det är positivt att fler artiklar blir öppet tillgängliga men ett problem är att potten tar slut för fort. Det betonades att det är viktigt att undvika orättvisor om det blir olika villkor för forskare vid olika lärosäten, om vissa betalar centralt och andra inte.⁵²

Men frågan kvarstår kring hur det kan göras bättre prognoser. Det som bland annat gjorde att publiceringspotten tog slut hos Oxford University Press var att det hade blivit högre snittpriser på publiceringsavgifter under 2020 vilket därmed påverkade potten.⁵³ I fallet med Wiley kan den bristande prognosen till en del bero på en "covid-19 publiceringspuckel" (som också andra förlag har rapporterat om), men en analys från förhandlingsgruppen för avtalet menar att det

⁵¹ Bibsam Open konferens 2020-10-01

⁵² Bibsam Open konferens 2020-10-01

⁵³ Bibsam Open konferens 2020-10-01

inte enbart kan bero på det, utan menar att "skillnaden mellan prognos och utfall är för stor. Wiley har både underskattat antalet artiklar från deltagande organisationer och de genomsnittliga publiceringsavgifterna per artikel". Efter diskussioner mellan förlaget och förhandlingsgruppen om de felaktiga prognoserna kompenserade förlaget Bibsamkonsortiet inför 2021, då summan och värdet på publiceringspotten höjdes, liksom rabatten på publiceringsavgifterna.⁵⁴

Lärdomen som Bibsamkonsortiets handläggare dragit är att kommande avtal bör ha som mål att omfatta obegränsad publicering och återspegla den totala kostnaden för att läsa och publicera. Detta har inte alltid varit möjligt hittills av förhandlingstekniska och ekonomiska skäl, eftersom avtal utan tak skulle blivit alltför dyra. Lärosätena måste också ha ekonomiska möjligheter att delta (och ändra interna betalningsströmmar), så att möjligheten för forskare att publicera öppet inte ska vara avhängigt lokala biblioteks budgetar.

Nya budgetströmmar för publiceringskostnader

För UU som lärosäte flyttar kostnaderna från den enskilde forskaren eller projektet till bibliotekets mediabudget. Man kan säga att den inte längre är en "mediabudget" utan en "media- och publiceringsbudget". Denna centraliserade hantering har fördelar för den enskilda forskaren och för institutionernas ekonomifunktioner som slipper mycket administrativt arbete med fakturor, men det kräver samtidigt att kostnaderna omfördelas inom universitetet. Detta har delvis lösts genom att bibliotekets mediabudget sedan 2020 är en separat budgetpost där eventuella över- och underskott hanteras centralt vid universitetet. Detta ger en ökad flexibilitet och bättre förutsättningar att hantera de oförutsägbara kostnaderna.⁵⁵ Diskussionerna mellan biblioteket, universitetsledningen och Planeringsavdelningen har hittills varit positiva och konstruktiva.

Vissa lärosäten har en helt central hantering och/eller central finansiering för APC:er som ligger utanför befintliga avtal. Detta sker exempelvis genom en gemensam pott varifrån biblioteket kan hantera alla APC:er. Ett sådant arbetssätt kan ge en mer likvärdig hantering och finansiering av publicering eftersom kostnaden täcks oavsett vilka avtal som finns. En central pott kan ses som ett komplement till nationella och lokala avtal och fånga upp de sista "APC in the wild". Vissa förlag kräver till och med en central fakturering för att man ska kunna ta del av rabatter. Det gäller t.ex. De Gruyter som inför 2021 tog bort möjligheten till ett medlemskap som gav 30% rabatt på publiceringskostnaden i deras rena OA-titlar. Rabatten kan man endast återfå ifall man som lärosäte/bibliotek tar på sig en central finansiering av de enskilda APC-fakturorna.

På nationell nivå sker en motsvarande centralisering av lärosätenas kostnader för publicering när de bakas in i Bibsamavtalen. Under 2019 gjordes en utredning på uppdrag av KB som tog fram olika scenarier för nya interna omfördelningsmodeller av kostnaderna för

⁵⁴ Kungliga biblioteket, "Information om avtalet med Wiley", 30 november 2020.

⁵⁵ Uppsala universitet, "Verksamhetsplan 2020", 2019, https://regler.uu.se/digitalAssets/719/c_719554-l_3-k_vp-2020-uppsala-universitet.pdf.

publiceringsavtalen.⁵⁶ Tidigare har kostnaden beräknats utifrån antal heltidsstudenter och forskare, men på grund av att fokus för avtalen skiftat från läsrättigheter till publicering bör även kostnadsfördelningen spegla detta. Det slutliga förslaget bygger på att kostnaden för de nya avtalen ska baseras på lärosätets publicering till 90%. En analys av konsekvenserna av denna kommande förändring visade att det trots allt blir endast mindre förändringar för UU eftersom vi är stora inom både antal användare och publicering. Kanske kommer det på sikt behövas olika konsortier för lärosäten med hög publicering och institutioner och myndigheter med låg eller ingen publicering, då de har så olika förutsättningar och behov.

Avtalen innebär således att stora kostnader binds till de stora förlagen, både på nationell och lokal nivå. De stora läs- och publiceringsavtalen innebär en ny sorts "big deal" som det kan vara svårt för ett lärosäte att stå utanför. Även om Bibsamavtalen innebär att varje bibliotek inte behöver förhandla egna avtal för publicering hos förlagen (för att möjliggöra publicering enligt kraven från Plan S) så blir det svårare att få pengar över till andra avtal med mindre förlag.

På högsta nationella nivå har under 2020 den *Partssammansatta gruppen för nationellt samråd kring omdirigering av betalningsströmmar för vetenskaplig publicering* haft fyra möten.⁵⁷ Gruppen består av företrädare för forskningsfinansiärer, lärosäten och KB. Syftet med gruppen var att utifrån rekommendationerna i utredningen "Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem" ta fram en strategi och målsättning för det nationella samarbetet mellan finansiärer och lärosäten.⁵⁸ De har under året diskuterat finansiering av publicering och omfördelning av betalningsströmmar på kort och lång sikt.

Bibliotekets verksamhet förändras

Arbetsområdet "licenser och open access" ligger organisatoriskt inom två av bibliotekets avdelningar: media och vetenskaplig kommunikation. Två arbetsgrupper arbetar med frågorna: Medieavtal och prenumerationer (MoP) och Publiceringens infrastruktur (PI). Området spänner över ett stort fält - allt från Bibsamkonsortiets avtal till den enskilda forskarens publiceringsfrågor och från förändringar i de nationella finansieringsmodellerna till godkännanden av en enskild APC-avgift. Det är många inblandade aktörer, både interna och externa, att informera, kommunicera och samarbeta med.

Det är en utmaning att hantera det extraarbete som blir en konsekvens av de nya avtalen. Det är t.ex. många konkreta publiceringsfrågor från forskare om avtalen, efterregistreringar av artiklar som inte valts att göras öppna, avtal som ändras över tid gällande vad som ingår (tidskrifter och typer av artiklar) och hantering av fakturor samt APC-godkännanden, APC-

⁵⁶ Robert van der Vooren, "Introducing Pay-to-Publish in Cost Distribution Models of The Bibsam Consortium Sweden", 2019, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-49>.

⁵⁷ Kungliga biblioteket, "Samverkansgrupper", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/samverkansgrupper.html#item-47bef1f3916eca87a61ba9a>.

⁵⁸ Kungliga biblioteket, "Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem" s. 26.

kartläggning, avtalsskrivning, informationsmöten med forskare och personlig vägledning. Arbetsområdet berör också UUB:s och UU:s budgetprocess, den digitala kundtjänsten *Fråga biblioteket* genom first line, MoP och PI i second line, informationssidor på webben, bibliometriska analyser mm. Framöver kommer ytterligare arbetsuppgifter tillkomma, t.ex. fördjupad utvärdering av läs- och publiceringsavtal och tecknande av lokala OA-avtal.

De nya avtalen kräver också nya kommunikations- och handledningsinsatser. Ett exempel är behovet av snabb kommunikation gällande avtal med publiceringstak när publiceringspotten är nådd. Här måste informationen snabbt förmedlas från Bibsamkonsortiet, förberedas internt mellan avdelningar, diskuteras med UU/Planeringsavdelningen. Eventuella förändringar måste också förmedlas till berörda forskare, och det är därför viktigt med god intern informationsspridning till alla medarbetare som arbetar med avtalen och forskarkontakter inom UUB. Under 2020 var det ibland problem med att information från Bibsamkonsortiet kom med kort varsel innan fri publicering riskerade stängas för forskare. UUB och flera lärosäten lyfte detta till Bibsamkonsortiet som även tagit upp det med förlagen. Det är viktigt att inte forskarna hamnar i kläm eller hindras i sin publicering.

Sammantaget är det många nya, både enkla och komplicerade frågor och arbetsuppgifter som tillkommit för biblioteket de senaste åren rörande licenser och öppen tillgång. Även om PI och MoP har hittat bra arbetsformer när det gäller de flesta konkreta frågor så finns det arbetsuppgifter där det fortfarande finns vissa oklarheter. Det gäller till exempel uppdelningen av frågor från Fråga biblioteket till PI:s eller MoP:s olika köer, kontakt med forskare för att öppna upp artiklar i efterhand samt diskussion och gemensamma beslutsunderlag om t.ex. medlemskap och stöd till OA-infrastruktur.

Respons från universitetets forskare och nyckelpersoner inom forskningsstöd

Projektgruppen har tagit in synpunkter från flera aktörer vid UU under projektets gång. Både medlemmar i MoP och PI har second line-verksamhet i Fråga biblioteket där vi svarar forskare och administrativ personal utifrån våra specialister. Här finns möjlighet att få en inblick i vilka praktiska frågeställningar som uppstår kring avtal och publiceringsstöd. PI ingår även i doktorandutbildningar vid MedFarm och TekNat i undervisning om publicering och open access. Biblioteket har även under perioden arrangerat flera publish-event där just publiceringsavtal varit tema. Deltagarantalet har varit högt och lett till ett flertal inbjudningar till institutioner och forskargrupper för att ge djupare genomgångar.

Även synpunkter från våra personliga kontaktnät på UU och vid andra lärosäten har gett oss en bra inblick i hur de nya publiceringsavtalen har tagits emot av forskare och hur synen på open access-publicering ser ut idag.

Intervjuer

Ett gott forskarnätverk och samverkan med hela UU är av vikt för en stödverksamhet som biblioteket. För att få hela bilden genomförde projektgruppen ett antal semistrukturerade intervjuer med nyckelpersoner som arbetar med forskningsstöd vid de olika ämnesområdena. Här följer en genomgång av frågorna.

I januari 2020 ingick UUB (UU) ett större antal publiceringsavtal som gör det möjligt för UU:s forskare att publicera sig öppet tillgängligt utan kostnad, s.k. open access-publicering. Sedan tidigare fanns också avtal med rabatt på publiceringsavgiften. Vi undrar nu hur dessa avtal har tagits emot på era respektive vetenskapsområden.

- Har ni fått reaktioner från forskare/forskargrupper?
- Har ni själva i er roll som forskarstöd haft nytta av avtalen? Om ja, på vilket sätt?
- Vad ser ni för fördelar med publiceringsavtalen? Vad ser ni för nackdelar?

Vid intervjuer med informanter från delar av nätverket för forskarstöd vid UU kan projektgruppen konstatera att det hittills inte förekommit större diskussioner om de nya publiceringsavtalen. På frågan om det inkommit reaktioner från forskare och forskargrupper inom respektive ämnesområde var svaren överlag "nej, inte direkt". Det är tydligt att samtalen om publiceringsavtal främst sker ute vid institutioner och i forskargrupper.

Forskningsstöd är inte starkt involverade i själva publiceringen utan arbetar framförallt med processen före med att vinna anslag. Strategierna finns inte här centralt utan tas på ute i kapillärerna, ute på institutioner, i forskargrupper och möjligen hos prefekterna.

Jag visste inte riktigt om det här eller vad det är för kostnader förknippade med avtalen, men det är bra att känna till för oss. Vi brukar påminna forskarna om att "kom ihåg att ta kostnaden i din budget".

Jag kan få frågan "hur gör vi med kostnaden för open access, kan man söka det?", men inte i dess sammanhang stött på att speciell kunskap finns. Man ser utvecklingen inom öppen vetenskap utifrån finansiärs krav. EU och nationell politik bevakas noga. Publiceringsavtalen är relativt okända på den här nivån. När dessa frågor dyker upp hänvisas frågeställaren till biblioteket.

I den perfekta världen skulle det höra ihop, men det verkar inte vara så just nu utan mer av ett ad hoc arbete.

Publiceringsavtal omnämns överlag som "våldigt uppskattat i alla forskarsammanhang" från alla informanter och vetenskapsområden. Det kommenteras att tillfällen finns i internationella samarbeten när corresponding author valts från Uppsala utifrån nuvarande avtal. Däremot är det tydligt att det behövs ytterligare information om publiceringsavtalen och vårt forskningsstöd. Bibliotekets nuvarande bild av vikten att kommunicera via flera kanaler och olika personer med olika befattningar för att nå ända fram med sitt budskap bekräftas. Det konstaterades i

intervjuerna att det finns ett generellt problem med kommunikation i organisation av UU:s storlek och viss kritik framkommer rörande trögheten i centralt kommunikationsarbete.

Det börjar bli en medvetenhet om avtalen, men fortfarande finns en informationsuppgift att göra. Finns en osäkerhet, speciellt hos många doktorander. Vem betalar? Var kollar jag det? Information har spridits, men det går att informera mer.

Det var mycket frågor tidigare "var ska jag publicera" och då har vi hänvisat till bibliotek. Nu är frågorna färre. Avtalen kan ha löst en del av problematiken.

När vi diskuterar eventuella nackdelar med avtalen nämns svårigheten att som forskare vid UU hjälpa till att välja rätt bland avtalen ur ett kostnadsmedvetet perspektiv.

Det är svårt för oss på golvet att förstå vad avtalen egentligen innebär ekonomiskt. Det är en annan sak att lämna in räkningen till din prefekt eller forskargrupsledare. Då förstår du summan, förstår vad det kostar och kan göra en kalkyl. Nu är det mer av ett sorts töcken. Vilka avtal täcks? Vad kostar varje enskild artikel? Så dels är det svårt att forskningspolitiskt tycka till om det längre. Det kan också vara så att du inte heller vet om du håller på med ett slöseri. Till exempel om du ska betala själv och måste välja en avgift på 48 000 kr eller 18 000 kr. Det är klart jag skickar till den som är under halva halva priset om de är jämbördiga. Men nu med avtalen. Hur gör vi en ekonomi för universitetet? Spelar det någon roll om jag lägger en artikel till under ett avtal? Eller är det redan betalt? Vanliga ekonomiska incitamentsmodeller sätts ur spel och det tror jag förlagen är väl medvetna om. De vill ha det så. ...Hur kan man skapa ekonomiskt incitament för den enskilde forskaren i dagens system med dessa stora avtal? Går det eller är det kört? Om det är kört, är det så här vill vi ha det?

Det är ett ultra-kommersiellt landskap och väldigt många röster från omvärlden höjs mot att det inte borde vara så... Är det etiskt riktigt att vi forskare får pengar från det allmänna för att bedriva vår forskning, sedan betalar vi till förlagen för att få publicera våra resultat, vi gör oavlönat arbete för att peer reviewa andras resultat, och sedan betalar vi för att få access till dem igen. Den här ekonomiska modellen har många kritiker.

På något sätt känns det som att vi står och trampar vatten år ut och år in, och det kan vi behöva göra under ganska lång tid i vissa fall. Vissa forskare kanske knorrar över OA-krav, men de avstår inte direkt medel från finansiärer som kräver det. Så där väger ju pengarna tungt.

Samtidigt är flera informanter positiva till att flytta kostnaderna centralt. Utan tvekan är nuvarande avtal en tidsbesparing för både UU-administrativ personal och forskare utifrån hantering av fakturor och utbudet av fördelaktiga avtal.

Vi hör så ofta från forskare att "vi måste betala så mycket OH till universitet och så mycket av våra anslag går till det centrala". Det är därför en pedagogisk fråga att visa vad de får för kostnaden.

Projektgruppen har känt på tanken om nuvarande avtal innebär att fler UU-forskare släpper möjligheten att äska finansiella medel för open access-publicering, då de nu erbjuds över 10 000 tidskrifter där majoriteten av avtalen täcker publiceringskostnaden fullt ut. Vad blir följderna om finansiering av APC-kostnader inte längre täcks direkt från anslagen utan från indirekta kostnader. Kommer det betyda att UU får in totalt sett lägre summor, samtidigt som indirekta kostnader ökar? Flera informanter tycker det är en intressant reflektion som måste begrundas.

Om kostnaden blir gömd kan den vara svår att koppla till projekt.

Det är kring meritering och ekonomi som avtalen kan tänkas röra till det. Särskilt då omflyttningen från direkta till indirekta kostnader för publiceringsavgifter. Kan särskilt bli ett problem med EU-medel, då de bara tillåter 25 % indirekta kostnader.

Initialt ställer vi inte frågan om biblioteket styr publiceringen via urvalet av publiceringsavtal, men i samtalen kommer vi in på frågan och flera av informanter säger ja.

Om jag och min forskargrupp väljer mellan två likvärdiga journaler väljer vi den med avtal.

- Styr vi som bibliotek med utbudet av nuvarande avtal?
- Det gör ni.

Forskare följer de incitament, positiva och negativa, som finns.

På frågan om UU via UUB ska teckna egna lokala publiceringsavtal för lärosätet svarade majoriteten av de intervjuade att det skulle vara positivt.

Varför inte? Å andra sidan, om en forskare vill publicera där så avstår de inte pga en APC.

I en intervju poängteras att nuvarande avtal via Bibsamkonsortiet inte täcker alla ämnesområden. Hybridpublicering är inte lika vanligt förekommande inom alla vetenskapsgrenar. Om UUB tecknar egna avtal kan det möjliggöra publicering i en kanal som kan vara oerhört viktig för ett litet ämnesområde, men kanske inte berör stora forskargrupper. Störst förlag är inte alltid bäst.

Det finns också en annan argumentationslinje utifrån vad som är kopplat till avtal och det är vad som är **kvalitet** i publicering. En aspekt som är viktig utifrån UU:s Mål och strategier.

Vad är bra, bättre och excellent?

Var finns en bra peer review och var får UU bra ranking status? Vad blir en merit?

Utifrån kvalitet i publicering kommer vi även in på publicering i tidskrifter med tveksam kvalitet. "Predatory publishing" och "predatory practices" är begrepp och moment forskare vid UU måste ha kunskap om, även om universitetet historiskt sett har en mycket liten andel publicering som kan räknas till kategorin.⁵⁹

Artiklar, undervisningsseminarier och information om predatory journals har väckt en medvetenhet. Man tittar noggrannare "vad skickar jag min artikel till?". Det är inte lika många forskare som blir lurade, utan antalet tycks minska. Antalet tidskrifter ökar däremot. Det är en utbildningsexplosion i hela världen med fler universitet och många fler forskare än tidigare som behöver publicera sig. Den är en demografisk utmaning som möjliggöra att det blir en sån business.

...Tror att generella förlag börjat ta upp en del av predatory practices strategier för att få pengar av oss.

Bra publiceringsavtal som sluts kan också ses som en kvalitetsstämpel och guidning för juniora forskare som befinner sig i sin forskarutbildning. Här kan eventuellt publiceringsavtalen minska risken för predatory journals om utbudet helt står i samklang med UU:s Mål och strategier. Idag finns ingen direkt sanktionering vid en publicering i en rovtidskrift vid universitet. Frågan om det är något som borde redovisas är komplicerad och av jättekarakter. Här får biblioteket en passning. Ska artiklar som uppenbart är publicerade i kanaler som är icke-godkända finnas registrerade i DiVA? Ska publikationerna få en speciell märkning? Det är med och stör forskningens vidare arbete, exempelvis i metaanalyser.

Vilka publiceringstrender ser ni just nu inom ert ämnesområde? Hur tror ni att vetenskaplig publicering överlag ser ut om 5 år?

En samstämmighet finns inom de vetenskapliga ämnesområdena att UU går mot en helt öppen tillgång, men det finns däremot inte en klar bild över vägen dit.

Så mycket som möjligt av forskningen är öppet. Det är inget som våra forskare har något emot, inte de flesta. Det som kan sätta käppar i hjulet är samarbete med företag, men det brukar vi lösa via bra avtal. Det görs redan idag. Då kan det bli en liten fördröjning. Ibland vill forskare vänta med publicering ett tag för att få se om forskningen är patenterbar.

Så mycket öppen access som möjligt. Kostnader har stuckit iväg. Det är bra att vara många aktörer som arbetar gemensamt med avtal. Det är väldigt bra att det sker.

⁵⁹ Se avsnittet "Rovtidskrifter och tveksamma publiceringar vid Uppsala universitet"

Balansen mellan att skydda och öppenhet är två trender som sker samtidigt. Forskning ska komma samhället till godo, men även näringslivet. Men det brukar lösa sig i slutändan.

Det är en oförändrad jakt på JIF [Journal Impact Factor]. Det krävs tydligare direktiv och skarpa krav om man vill ha en förändring. Framtidens publiceringslandskap beror på hur man styr. Det skulle hjälpa att driva på om vetenskapsområdet började ranka OA högre i tilldelning.

Även om en finansiär har tydliga mål för öppen vetenskap så använder de sig av externa granskare för att ranka ansökningar, och de i sin tur sitter kvar i gamla traditioner och kollar på Impact factors och sådant. Jag tror att det måste tvingas på i hela systemet för att få till en förändring. Politikerna försöker att locka in i ett nytt system, men det funkar inte riktigt. Det måste vara tydliga direktiv, och förlagen måste också tvingas att ändra sig. Annars kommer vi under lång tid behöva betala dubbla kostnader för både åtkomst och publicering. Så ser det ju ut nu, men frågan är hur länge det ska få se ut så.

Flera informanter kommenterar att EU:s ramprogram Horizon Europe trycker på för ökad open access och att även Plan S finns att ta hänsyn till. En viss oklarhet finns kring alla riktlinjer. Intervjuerna genomfördes under hösten och de båda EU-initiativen startar upp nu år 2021. Det som närmast konstateras är att OA-publicering tidigare kunde vara en option, men har utvecklats till ett krav.

Det finns inte ett motstånd bland forskare mot OA, men en otydlighet hur samarbetet ska fungera med Japan och USA.

En tydlig trend som nämns av flera intervjuade är att publikationstypen manuskript ökar i betydelse. Att publicera ett manuskript är ett sätt att markera revir med sin förpublicering och att berätta att jag var först ut med mina rön. Tidsaspekten har alltid varit viktig för forskare, men flera informanter märker en större otålighet för utdragna granskningsprocesser. Resultat kan också vara till nytta här och nu och tål inte att vänta två år till slutgiltig produkt. Det är något vi har märkt i samband med covid-19 pandemin.

En känsla är att forskare är lite mer otåliga nu. Dom är inte beredda att sitta och vänta i all evighet på utdragna granskningsprocesser.

Preprintserverns roll förutspås ytterligare att öka inom alla discipliner, även om det fortfarande finns en viss funderingsamhet hur man möter kvalitén då ingen peer review görs i vanlig mening.

Om jag pratar med en ung fysiker skulle han inte per definition hålla med om att ett arkiv saknar granskning, utan säga "om jag lägger in ett manuskript i en tidskrift får jag två eller tre peer reviewers som tittar på artikeln mer eller mindre summariskt. I ett ämnesarkiv är det liksom en flock hundar som slänger sig över artikeln och försöker slita

den i stycken. Får den vara kvar där utan att bli nersablad, ja då är den ju bra". Normerna kanske är på väg att ändras. Peer review kan ta olika former om man har en levande diskussion kring det som publiceras.

Kan DiVA vara ett alternativ som preprintserver? Vi får förslaget att systemet skulle kunna byggas ut med inbyggt peer review system. Även en idé om att DiVA kan hysa negativa resultat för UU kommer på tal. Eller platsar det bättre i ett annat system?

På frågan om en publiceringsplattform vid UUB skulle vara av värde säger flera av de intervjuade att det är "våldigt intressant" och att det låter "jättespännande". Att universitet och bibliotek blir förlag ses också som en allmän tendens. Närmaste framtiden kan bli en dragkamp mellan den kommersiella modellen kontra trenden där forskarsamhället tar tillbaka kontrollen över sin utgivning.

Uppsala University skulle vara fint att ha i ryggen som förlag. Det inger prestige.

Flera forskare säger att "vi borde ta tillbaka publiceringen till oss själva? Varför egentligen behövs kommersiella kanaler? Vad är egentligen vitsen? Finns det ett gott skäl?" Förlagen svarar då att vem ska annars betala för de tjänster vi ger er? ...Det kommer att kosta även om ni ska göra det själva. Frågan är ju bara om det är värt så mycket? Förlagen gör så stora vinster.

Jag väntar bara på att den första stora forskningsappen ska komma där forskaren snabbt delar forskarresultat och alla kan kommentera... Som en artist måste du vara på Spotify, annars finns du inte. Som forskare måste du vara på den här appen där allt finns tillgängligt. Jag förstår att Springer, Nature och Elsevier slåss om att bygga det där systemet som vi ska betala för, men det finns så många duktiga människor som skulle kunna undergräva det och göra en gratis version. Men då kommer vi in på IP-rättigheter och copyright. Det är viktigt för forskare att behålla sin copyright.

Det som skulle kunna hända om utvecklingen fortsätter åt samma håll är en ökad diversifiering. Att skillnader kan bli större, men att det finns fickor kvar. Det finns exempelvis en strävan åt att hålla i en bok på vissa håll... Det kan bli en exklusiv nisch. Det blir en mer begränsad krets av läsare än online publicering, men det accepteras. Sedan ser vi tendensen att tvärvetenskap ökar. Att man inte ser motsättningen mellan bredd och djup som man tenderat att göra tidigare. Du använder helt enkelt de discipliner som är lämpliga för det problemet man vill studera. Där blir huvudsakligen fler online publiceringar i artiklar. Men det kan se olika ut till och med inom samma ämne. En annan global trend är att allt flera sneglar på Latinamerika och Sydamerika där ett offentligt finansierat system för open access publicering etablerat sig. Forskare betalar inte författaravgifter, utan finansieringen går direkt från universitet till publiceringskanaler som i sin tur inte är hyper-kommersiella. Samarbetssystemet är mer uppbyggt som en tjänst för medlemsländer och forskare. "Många kommer titta på modellen".

En annan tendens som uppmärksammas är ett ökande intresse av att med hjälp av altmetri kunna mäta hur forskare och universitet samverkar med samhället i den s.k. tredje uppgiften.⁶⁰

Det finns traditionella finansiärer exempelvis VR som ger pengar till nyfikenhetsforskning om du helt enkelt är en bra forskare, men sen har vi utlysningar från finansiärer som ska lösa samhällsproblem som Vinnova, Mistra och Formas. Där blir det ett trovärdigt case om du som forskare kan visa att du även är en aktiv debattör i t.ex. hållbarhetsfrågor och miljö... Här finns ett naturligt samverkansområde med biblioteket.

Slutligen så finns det en probleminsikt kring incitamentsstrukturer och meritering kopplat till öppen vetenskap.

Om vi tittar på vårt område på hur fakultetsmedel delas ut så är det antal publikationer och IF som räknas. Därtill så värderas externa anslag, och då väger anslag för grundforskning högre, vilka i sin tur är större chans att få om man publicerar i de traditionella tidskrifterna med hög IF. Så systemet är ju riggat för att på något sätt motarbeta open access.

Respons från forskare

I kontakten med forskare i olika sammanhang (se ovan) har bibliotekspersonal mötts av några återkommande reaktioner och kommentarer. Den vanligaste typen av reaktion är positiv förvåning i stil med "det här är ju för bra för att vara sant!". Det är tydligt att publiceringsavtalen är till konkret hjälp för många UU-forskare och att tjänsten uppskattas.

En annan vanlig respons är förvirring över komplicerade avtalsvillkor. Från ett användarperspektiv är villkoren inte alltid intuitiva, och det förvärras ytterligare av att villkoren är så olika mellan olika förlagsavtal. Det har uppstått många missförstånd där forskare har uppfattat att det finns ett avtal med ett visst förlag, men missat att avtalet inte täcker alla tidskrifter inom det förlaget. En annan problematisk aspekt med många avtal är att de bara omfattar publicering i hybridtidskrifter, och att dessutom vissa tidskrifter försvinner från publiceringsavtalen efter transformering till Guld-OA. Allt detta kan potentiellt sätta forskarna i svåra situationer där de plötsligt får fakturor som de inte budgeterat för.

Ganska många forskare har också uttryckt en viss skepsis till prioriteringarna bakom våra publiceringsavtal. Mer specifikt rör det sig då ofta om kritik för att vi direkt gynnar kommersiella förlag med stora portföljer av hybridtidskrifter istället för etablerade OA-förlag som upplevs som mer etiska, transparenta och kostnadseffektiva. Denna medvetenhet är tydligast hos forskare som är tidigt i karriären. Det har också inkommit många konkreta förslag på förlag och tidskrifter

⁶⁰ Altmetri innebär att man mäter användningen av en enskild publikation i termer av klick, nedladdningar, bloggar, kommentarer i sociala medier, länkar i Wikipedia eller nyhetsomnämningen; Uppsala universitetsbibliotek, "Altmetri", Bibliometri, <https://ub.uu.se/publicera/bibliometri/#anchor-713710>.

som forskarna vill att vi ska ha avtal med. Ett annat tydligt och ofta förekommande önskemål är ökat stöd i form av publiceringsavtal för böcker som idag saknas nästan helt.

Vi har tagit till oss av både positiv och negativ kritik rörande avtalen, och det avspeglas i flera av våra förslag till verksamhetsutveckling och strategiskt publiceringsstöd i rapportens nästa kapitel.

Vad kommer efter de transformativa avtalen?

De nuvarande avtalen kan inte fortsätta att vara just transformativa hur länge som helst. Transformativa avtal är tänkta att vara en brygga till en total övergång till öppen tillgång inom ett fåtal år. Under denna övergångsperiod försöker många aktörer skapa nya och hållbara affärs- och publiceringsmodeller som följer kraven från finansiärer och lärosäten.

I en artikel från våren 2020 skrev företrädare för KB och Bibsamkonsortiets styrgrupp om målbilden för "nästa generation av avtal" som kommer efter 2024.⁶¹ De hoppas på rena publiceringsavtal med transparent prisbild som inte är baserade på transaktioner för enstaka artiklar. I en aktuell rapport skriver företrädare för KB att det är viktigt att så fort som möjligt flytta till modeller som är helt baserade på publicering och att de vill delta i nya samarbeten kring detta.⁶² Frågan om "vad som kommer sedan" kommer också att vara i fokus för en ny arbetsgrupp inom SUHF under 2021. Gruppen ska utreda vad som ska komma efter de transformativa avtalen och den kommer bestå av representanter från lärosäten, finansiärer, forskarsamhället och även KB.⁶³

En förhoppning är att förlagen själva kommer att utveckla nya modeller. Redan nu kan man se många initiativ från förlag att skapa nya hållbara affärsmodeller som inte bygger på APC:er. PLOS nya CAP-modell (Collective action publishing) är en affärsmodell där kostnaden för publicering delas mellan författarna, d.v.s. både corresponding och contributing author.⁶⁴ Deltagande institutioner betalar en fast kostnad baserad på tidigare publiceringshistorik och får obegränsad publicering. Vinsten begränsas och eventuellt överskott går tillbaka till medlemmarna i form av sänkta avgifter.

Vissa förlag som tidigare har haft en läs-prenumeration har övergått till en "subscribe to open"-modell där bibliotek/institutioner som redan prenumererar fortsätter betala (men får en viss rabatt) för att göra titeln öppet tillgänglig för det året. Om inte tillräckligt många går med blir titeln fortsatt låst och nya prenumeranter måste betala fullpris. Ett exempel är Annual Reviews som

⁶¹ Anna Lundén m.fl., "Beyond transformative agreements", 2020, <https://eua.eu/resources/expert-voices/157-beyond-transformative-agreements.html>.

⁶² Jakub Szprot m.fl., "Transformative Agreements: Overview, Case Studies, and Legal Analysis" (Wydawnictwa ICM, 12 februari 2021), <https://doi.org/10.5281/zenodo.4543422>.

⁶³ Protokoll, Styrgruppen för Bibsamkonsortiet 2020-12-02, s. 4

⁶⁴ "Community Action Publishing", PLOS (blog), <https://plos.org/resources/community-action-publishing/>.

skapade modellen som en pilot med fem titlar.⁶⁵ Förlaget har svårt att använda sig av en APC-modell eftersom de betalar författare för att skriva review-artiklar. Samtidigt har de en stark kärna av prenumeranter som på detta sätt knyts till att fortsätta betala för öppen publicering istället för läsrättigheter.

Förutom dessa finns olika varianter där förlag och institutioner kommer överens innan publiceringen att en bok eller tidskrift ska bli OA. Ett exempel är Knowledge unlatched som är en slags "collective funding" modell som bygger på frivillighet hos bibliotek/institutioner.⁶⁶ Tanken är att många är med och betalar lite för att möjliggöra öppen publicering. De försöker hitta sätt att ge fördelar till de som bidrar, t.ex. att man kan vara med och bestämma urvalet. Ett annat exempel är Open Library of Humanities (OLH) där bibliotek går samman och skapar en "cost pool" som täcker kostnaderna för artiklar i 23 helt öppna tidskrifter.⁶⁷ Medlemmar får vara med och styra vilka titlar som ska öppnas. Bibliotek bidrar olika mycket beroende på land och storlek på institution. OLH menar att modellen är kostnadseffektiv och att publiceringskostnaden per artikel inte blir mer än ca 500 dollar. Detta överensstämmer väl med en oberoende studie som landade i slutsatsen att en rimlig och kostnadseffektiv publiceringsavgift borde ligga i spannet €200-1000⁶⁸, vilket är ungefär en tiondel av en genomsnittlig APC från något av de stora förlagen.

Utvecklingen skapar också nya roller och fler aktörer inom publicering, t.ex. lärosäten som startar förlag och sköter den lokala publiceringen. Många samarbetsprojekt pågår där flera stora intressenter går samman - bibliotek, förlag, infrastruktur-ägare och forskare. Ett intressant exempel är COPIM (Community-led Open Publication Infrastructures for Monographs) som tillsammans ska bygga en öppen publiceringsplattform för monografier.⁶⁹

Sammantaget gör denna snabba utveckling av nya affärsmodeller det svårt att få en överblick och veta vilken kombination av modeller som är bäst för just Uppsala och våra forskare. Det ställer höga krav på bibliotekets personal att hålla sig uppdaterade genom kompetensutveckling, omvärldsbevakning och förlagskontakter för att förstå och utvärdera de olika modellerna.

⁶⁵ "Subscribe to Open", Annual Reviews, <https://www.annualreviews.org/page/subscriptions/subscribe-to-open>.

⁶⁶ "Open Access Made Simple", Knowledge Unlatched, <https://knowledgeunlatched.org/>.

⁶⁷ Open Library of Humanities, "The OLH Model", <https://www.openlibhums.org/site/about/the-olh-model/>.

⁶⁸ Alexander Grossmann och Björn Brembs, "Current Market Rates for Scholarly Publishing Services", *F1000Research* 10 (12 januari 2021): 20, <https://doi.org/10.12688/f1000research.27468.1>.

⁶⁹ Copim, "Open access, open infrastructures", <https://www.copim.ac.uk/>.

Framtid: verksamhetsutveckling och strategiskt publiceringsstöd

Ambitionen för Uppsala universitetsbibliotek är att fortsätta vara ett gott stöd till öppen publicering för forskare vid Uppsala universitet – för alla ämnen och för olika materialtyper. UUB har redan påbörjat utvecklingen av nya former för stöd, avtal, kommunikation och samarbeten internt och externt. Här nedan presenterar projektgruppen några förslag för framtiden.

Förslag 1. Praxis för UUB:s utbud av avtal och andra tjänster

Hur biblioteket och universitetet lägger sina pengar och vilka avtal vi skriver har stor påverkan för utvecklingen av öppen tillgång i allmänhet och publiceringsmöjligheter för våra forskare i synnerhet. Biblioteket utgår alltid från universitetets mål och forskarnas behov, men det kan ändå vara svårt att prioritera rätt bland det stora utbudet och de stora behoven. Detta gäller till exempel deltagande i Bibsamkonsortiets läs-, publicerings- och transformativa avtal, tecknande av lokala avtal för öppen publicering, medlemskap för rabatterade publiceringskostnader, stöd till organisationer och infrastruktur för öppen tillgång, direktstöd till publicering av öppet tillgänglig litteratur samt stöd till primärpublicering. Här efterfrågar projektgruppen kort sagt ett större mått av strategiskt helhetsperspektiv med tydliga riktlinjer som skulle underlätta både det dagliga arbetet och ge stöd i svåra avvägningar.

I vårt arbete måste vi våga säga ja, men också våga säga nej. Nyttan av att säga nej såg vi tydligt när Bibsamkonsortiet med stöd från SUHF 2018-2019 valde att säga upp prenumerationsavtalet med Elsevier.⁷⁰ Detta var en del av en internationell rörelse som kom att kallas "Big Deal Cancellation" där många lärosäten avslutade stora avtal med framförallt Elsevier och Wiley⁷¹. Uppsägningen gav nya förutsättningar för förhandlingar gällande det transformativa avtal som ingicks inför 2020.

Biblioteket har ett flertal medlemskap i olika tjänster med syfte att underlätta övergången till open access. På grund av förändrade förutsättningar kan idag vissa av dessa tjänster omvärderas. Till exempel ser vi att de medlemskap som endast ger delvisa rabatter minskat i betydelse då publiceringsavtal numera ger goda möjligheter till kostnadsfri publicering för forskarna. Se bilaga 3 för exempel på olika typer av medlemskap och tjänster som biblioteket har eller har haft.

Även när det gäller de traditionella läsavtalen och prenumerationer på databaser kan det behövas tydligare riktlinjer. Även om rena läsavtal minskar i antal och omfattning så kommer de rimligen att finnas kvar under överskådlig framtid. Frågan är hur biblioteket ska värdera och prioritera läsavtalen jämfört med andra resurser. Inför 2021 blev det inte några Bibsamavtal

⁷⁰ Kungliga biblioteket, "Sweden Stands up for Open Access – Cancels Agreement with Elsevier".

⁷¹ SPARC, "Big Deal Cancellation Tracking", SPARC, <https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>.

med förlagen Mary Ann Liebert eller IEEE på grund av att de inte kunde/ville lägga till någon open access-komponent i enlighet med Bibsamkonsortiets krav. I båda fallen fick UUB sedan ett betydligt sämre erbjudande som enskilt lärosäte jämfört med tidigare som en del av Bibsamkonsortiet.

Projektgruppen ser ett tydligt behov av en sammanhållen förvärvspolicy för samtliga avtal, tjänster och medlemskap som rör publiceringsstöd och informationsförsörjning. Det är onekligen en stor uppgift att försöka jämföra väldigt olika typer av tjänster, lite som att jämföra äpplen och päron. Samtidigt är risken att det inte blir meningsfullt om man inte ibland ser till hela "fruktkorgen". Projektgruppen inser också att detta förslag ligger delvis utanför projektets uppdrag samtidigt passar det väl in med grundfilosofin med "Ett bibliotek" som bör genomsyra hela vår verksamhet. Det finns också en tydlig koppling till UUB:s verksamhetsplan för 2021 och särskilda prioriteringar för Avdelningen för media, nämligen: *"att hantera och stödja universitetets övergång från traditionella läsavtal till läs- och publiceringsavtal. Avdelningen ska även arbeta med kvalitetssäkring av UUB:s open access-avtal och riktlinjer för universitetet."*

Projektgruppen presenterar här inte en färdig praxis utan begränsar oss till några förslag till kriterier för utvärdering av befintliga och presumtiva avtal och tjänster. En mer fullständig praxis bör sedan mejslas fram i samverkan mellan biblioteket och övriga universitetet.

För UUB:s utbud av resurser i sin helhet:

Helhet - Att utbudet i sin helhet svarar mot användarnas behov kring publicering och informationsförsörjning, samt bidrar till bibliotekets arbete med att förverkliga Mål och strategier för Uppsala universitet. Vidare bör utbudet vara utformat med avsikt att hjälpa universitetet och universitetets forskare att uppfylla krav från forskningsfinansiärer och gällande forskningspolitiska ramverk.

För varje enskild resurs:

Efterfrågan - Att resursen efterfrågas explicit eller implicit.

Forskningsetik & god kvalitet - Att resursen uppfyller principer för god forskningssed och hög kvalitet.

Kostnadseffektivitet - Att resursen innebär en effektiv hantering eller rimlig kostnad per publikation eller användning. Publiceringsavtal kan t.ex. antingen ge en ekonomisk besparing för hela UU eller en förenklad administration för biblioteket, andra stödfunktioner eller den enskilda forskaren.

Täckning - Att resursen bidrar till ett likvärdigt publiceringsstöd och utbud av tjänster till universitetets alla vetenskapsområden. Detta kriterium kan uppnås med hjälp av t.ex. publiceringsavtal eller medlemskap, men också med hjälp av andra tjänster när så är befogat.

Kriterierna kan givetvis ibland stå i motsatsförhållande till varandra. Ett väldigt dyrt läsavtal skulle kunna accepteras på grund av hög efterfrågan, samtidigt som ett kostnadseffektivt publiceringsavtal skulle kunna avvisas på grund av bristande kvalitet. Detta gör att ett kriterium ibland måste få företräde, t.ex. att efterfrågan får styra även om det bara gäller en liten forskargrupp, och att efterfrågan då trumfar kostnadseffektivitet. Det kan också vara tillfällen då det finns "negativ efterfrågan" dvs. att vi ska säga upp avtal. I dessa fall kan de övergripande riktlinjerna hjälpa. En helhetssyn på resurser och prioriteringar behövs eftersom kostnaden för olika medlemskap och OA-stöd tas från mediabudgeten. De "konkurrerar" därmed med andra resurser, såsom databaser och e-böcker.

För att exemplifiera detta har ovanstående kriterier i efterhand applicerats på tre avtal som nyligen har avslutats, förnyats respektive inskaffats.

Nytt lokalt publiceringsavtal med PLOS

I kontakter med UU-forskare och forskningsenheter vid universitetet framkom det tydligt att det finns en stor efterfrågan på publiceringsavtal med en kategori av OA-förlag som uppfattas som etablerade, högkvalitativa och etiska, men som hittills inte inkluderats i Bibsamkonsortiets erbjudanden. Tydligast efterfrågan såg vi för förlaget Public Library of Science (PLOS) som är en populär publiceringskanal i medicin och biologi vid Uppsala universitet. PLOS kan också anses vara kostnadseffektiva relativt konkurrerande hybrid-tidskrifter som ingår i Bibsamavtalen. Denna projektgrupp förberedde därför ett beslutsunderlag till avdelningscheferna för Media och Vetenskaplig kommunikation. Efter godkännande i bibliotekets ledningsgrupp förankrades beslutet sedan med Planeringsavdelningen och MedFarm-fakulteten. Ett publiceringsavtal med PLOS kunde därefter ingås i januari 2021.

I detta fall vägde alla fyra kriterierna till PLOS:s fördel - tydlig efterfrågan, kostnadseffektivitet och att underlätta OA-publicering, men också att stödja publicering hos ett högkvalitativt förlag.

Avslutat medlemskap i MDPI

UUB hade under ett antal år ett medlemskap i MDPI som gav forskare rabatt på APC:er i förlagets tidskrifter. Rabatten var relativt liten, endast 10%. Efter en utredning gjordes bedömningen att vårt medlemskap i MDPI inte längre fyllde en funktion i UUB:s utbud, och att det fanns många frågetecken om förlagets forskningsetiska förfaranden och kvalitetsmässiga nivå. Sammantaget konstaterade vi att MDPI är ett kontroversiellt förlag och att ett medlemskap ger en signal som inte harmoniserar med universitetets mål och strategier. Därför föreslog vi till bibliotekets ledning att inte förnya medlemskapet i MDPI inför 2021. Förslaget godtogs av Biblioteksledningen och responsen från forskare på uppsägningen har varit överlag positiv.

I detta fall ledde kriterierna till att medlemskapet sades upp, baserat på forskningsetiska aspekter och otillräckliga ekonomiska fördelar.

Förlängt läsavtal med IEEE

Vad gäller IEEE var deras första prispförslag inför 2021 en chockhöjning från tidigare pris. För att kunna genomföra en förhandling förde biblioteket först diskussioner med universitetsledningen och företrädare för TekNat-fakulteten. Med deras stöd kunde biblioteket sänka kostnadsökningen till en rimlig nivå.

IEEE uppfyller kriterierna efterfrågan och tackning, eftersom de är unika inom teknikområdet och har hög användning. Å andra sidan är de inte särskilt kostnadseffektiva samt erbjuder inte öppen publicering. Efter en tuff förhandling bedömdes IEEE i sin helhet som tillräckligt central för att förnyas tills vidare. Avtalet är inte heller bindande, så om ett nytt OA-avtal förhandlas fram via Bibsam-konsortiet kan UUB hoppa på det.

Förslag 2. Komplettera med lokala publiceringsavtal

UUB vill framöver öka bredden och variationen på avtalen genom att komplettera Bibsam-avtalen med lokala avtal med mindre och helt öppet tillgängliga förlag och för publicering av annat material än artiklar. Detta är en strategi som flertalet andra svenska universitet använder sig av. Det är också en parallell till hur biblioteket sedan länge kompletterat Bibsamavtalen med lokala läsavtal för tidskrifter och databaser.

Avtalet med OA-förlaget PLOS som vi diskuterade i föregående kapitel kan ses som ett första exempel på hur vi kan komplettera avtalen som förhandlas på nationell nivå med lokala avtal. Därigenom kan vi bättre täcka de behov som just våra forskare har, samtidigt som vi ökar möjligheten att uppnå de högt uppsatta målen rörande öppen vetenskap som vi har att förhålla oss till.

Därför föreslår vi att UUB ska fortsätta teckna ytterligare lokala avtal för öppet tillgänglig publicering. Dessa avtal bör givetvis behandlas som en del av vårt tidigare förslag för en ny praxis för UUB:s utbud av avtal och andra tjänster (se ovan). Hur vi går vidare i denna fråga bör utredas, men några exempel på OA-förlag som skulle kunna vara aktuella för framtida lokala avtal är Copernicus (EGU), E-Life och PeerJ.

Förslag 3. UU-gemensam publiceringsplattform

2019 var ungefär hälften av den totala vetenskapliga produktionen vid Uppsala universitet publicerad med öppen tillgång, och den siffran väntas öka betydligt för 2020 som ett resultat av alla publiceringsavtal (se figur 1). Det betyder att mycket är gjort samtidigt som vi har en bra bit kvar att gå för att uppnå målet på helt öppen tillgång. Samtidigt måste vi förhålla oss till att den öppna publiceringen inte är jämnt fördelade mellan våra olika vetenskapsområden. Inom vissa delar av TekNat och MedFarm är det redan idag fullt möjligt att uteslutande publicera sig med öppen tillgång inom våra befintliga publiceringsavtal. Andra delar av universitetet har inte alls samma möjligheter, och kämpar med att överhuvudtaget hitta acceptabla publiceringskanaler

som är tillräckligt öppna. Hur kan universitetet stödja den del av den vetenskapliga produktionen som ges ut i bokform eller alla de tidskrifter som inte ges ut av de stora internationella förlagen? I detta segment av tidskrifter ser vi många av de svenska och nordiska tidskrifter som är viktiga inom framförallt humaniora och samhällsvetenskap och ges ut av föreningar, lärda sällskap, universitet och institutioner. Hur kan vi under dessa förutsättningar ge ett jämlikt stöd i publiceringsfrågor? Här vill projektgruppen också koppla till UUB:s verksamhetsplan för 2021 och en av de särskilda prioriteringar som gäller för Avdelningen för vetenskaplig kommunikation *"Att utveckla möjligheterna för forskare vid Uppsala universitet att öppet och likvärdigt tillgängliggöra forskningsresultat"*.

En del av lösningen för att stödja forskare som idag saknar reella möjligheter till öppen publicering skulle kunna vara att erbjuda utökat stöd för direktpublicering. Detta anknyter till en tydlig internationell trend att forskare själva ger ut tidskrifter och böcker via universitet och andra plattformar. I kontakt med forskare har vi också märkt en tydlig efterfrågan efter mer utvecklat stöd för egen OA-publicering med universitetet som kvalitetsstämpel istället för ett förlag. Biblioteket erbjuder redan idag en plats för detta via DiVA, men den kan inte mäta sig med en dedikerad publiceringsplattform med full funktionalitet. Det kan numera anses vara ett normalt tjänsteutbud vid ett större forskningsbibliotek att erbjuda både ett repositorium/arkiv (DiVA el.dyl) och en dedikerad publiceringsplattform. I Sverige ser vi detta tydligast vid universiteten i Lund, Stockholm, Linköping, Göteborg och Umeå. Kungliga biblioteket har också som ambition att lansera en liknande tjänst för svenska tidskrifter och monografier, vilket också skulle bidra till det växande ekosystemet av självpublicering i Sverige och i världen.

Projektgruppen föreslår därför att UUB lanserar en lokal publiceringsplattform där både befintlig och eventuella nystartade tidskrifter/monografier/rapporter får möjligheten att ge ut sin produktion vid det egna universitetet. Vi ser här en tydlig nisch för helt öppen och digital primärpublicering som kompletterar snarare än konkurrerar med ACTA, DiVA eller KB:s kommande publikationsplattform.

Förslag 4. Ökat nationellt samarbete i licens- och OA-frågor

Ett av de strategiska målen för UUB för 2021–23 är ökat samarbete med övriga universitet⁷², och just OA-frågor är ett bra exempel där ett utökat samarbete håller på att växa fram och där UUB kan bidra med mycket kunskap och erfarenhet. Eftersom alla lärosätesbibliotek står inför liknande utmaningar finns mycket att vinna på att dela erfarenheter och goda arbetssätt.

Det finns redan ett visst samarbete och informationsutbyte under Bibsamkonsortiets paraply, t.ex. deltog en medarbetare från projektgruppen i "Arbetsgruppen för verifiering av artiklar för öppet tillgänglig publicering" under 2020. Arbetsgruppen tog gemensamt fram kriterier och

⁷² Uppsala universitetsbibliotek, "Verksamhetsplan 2021 - Uppsala universitetsbibliotek", 2020 Bilaga 3 "Plan för genomförande av UU Mål och strategier", s. 7.

riktlinjer för APC-godkännanden för hybridartiklar i Bibsamavtalen.⁷³ Under våren 2021 kommer UUB att delta med en presentation med utgångspunkt i denna rapport på ett webinarium om transformativa avtal - "Mitt i transformationen".

UUB bör fortsätta att samarbeta nationellt med Bibsamkonsortiet och andra bibliotek för att hitta effektiva arbetssätt, mer transparenta avtal och stöttande system (ex söktjänsten SciFree). Framöver skulle UUB även kunna delta i nya samarbeten med andra lärosäten gällande lokala publiceringsavtal eller publiceringsplattformar. Tillsammans skulle biblioteken också kunna samarbeta kring kontakterna med förlag, t.ex. för att ställa tydligare krav gällande information och administrationsplattformar.

Bibsamkonsortiets styrgrupp fattar många beslut som får stor påverkan på UUB och UU. Projektgruppen skulle önska en ökad insyn och påverkansmöjligheter på styrgruppen, och att UUB kan ta en mer aktiv roll i diskussion och kravställan på Bibsamkonsortiet gällande nya avtal. Det vore även bra om rektorer och lärosäten på ett tydligare sätt stod bakom Bibsamkonsortiets vägval och prioriteringar. Kanske kan Sverige inspireras av Danmark där det sedan ett år tillbaka är Universitetsdirektørudvalget (UDU) som tillsammans med Det Kgl Bibliotek utvecklar strategier och ger förhandlingsmandat till de största förhandlingarna.⁷⁴

Bibsamkonsortiet har planer på att se över samarbetsstrukturen kring OA-frågor på den nationella nivån. Den nya arbetande gruppen inom SUHF med finansiärer, forskare och KB som ska utreda vad som kommer efter de transformativa avtalen, kan ge goda möjligheter för Uppsala universitet att delta och bidra i det nationella samarbetet.

Förslag 5. Ökad samverkan och kommunikation inom universitetet

Det finns redan goda kommunikationskanaler mellan biblioteket och flera olika delar av universitetet när det gäller publiceringsfrågor. Mycket av bibliotekets arbete är behovsstyrt utifrån forskarnas perspektiv och det finns ett starkt samarbete med forskningsenheter, forskargrupper och redaktörer för olika UU-tidskrifter. Biblioteket är både en stödorganisation och infrastruktur till de olika områdena när det gäller publiceringsfrågor.

De nya publiceringsavtalen har också inneburit behov av tätare samarbete och kommunikation mellan biblioteket och UU:s ledning och Biblioteksnämnden, främst gällande budget- och avtalsfrågor. Sammantaget får de olika OA-avtalen stora ekonomiska konsekvenser både för den enskilda forskaren och för olika delar av lärosätet. Biblioteket och universitetet har under de senaste åren tillsammans arbetat fram en ny budgetstruktur och nya budgetflöden.

⁷³ Kungliga biblioteket, "Öppen tillgång i Bibsamavtalen", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/oppen-tillgang-i-bibsamavtalen.html#item-42705879d169b8ba882a3d8c>.

⁷⁴ "Forvaltningsstrukturen", Det Kgl. Bibliotek, <https://www.kb.dk/om-os/licens/nationalt-licenskonsortium/forvaltningsstrukturen>.

Projektgruppen föreslår en fortsatt diskussion och utredning av olika lösningar tillsammans med övriga universitetet. Ett exempel på sådant skulle kunna vara central hantering av APC:er utanför befintliga avtal.

Universitetet är decentraliserat vad gäller kommunikationsvägar. Det är svårt att nå alla med en metod. Vi ser även här en tydlig utveckling att allt fler institutioner anställer egna kommunikatörer och också förväntar sig att informationsspridning ska ske genom den funktionen. Vi föreslår därför att biblioteket fortsätter arbeta för ett fördjupat samarbete med berörda institutions- och områdeskommunikatörer.

Det vore också bra med ökad tydlighet kring hur, vem och när biblioteket använder olika kanaler för kommunikation inom universitetet, t.ex. till Biblioteksnämnden, Planeringsavdelningen och prefekter. Det finns behov av fördjupade diskussioner om mediafrågor mellan universitetet och biblioteket, till exempel den praxis med tydligare riktlinjer och kriterier som diskuterats ovan. Under projektets gång har diskussioner om en "arbetsgrupp" eller utskott till Biblioteksnämnden pågått, och det skulle vara ett bra forum. Det vore även bra att diskutera vilken nivå samarbetet med övriga forskningsenheter på UU ska ligga på, samt med UU:s avdelning för forskarstöd.

Inom publicerings- och mediaområdet sker det, som vi tidigare har diskuterat, en oerhört snabb utveckling. I en stor organisation som UUB räcker det ofta med att information "sipprar ned" mer organiskt, men med OA-frågor handlar det snarare om ett paradigmskifte än normal verksamhetsutveckling. För att alla berörda medarbetare inom biblioteket ska kunna vara "på bollen" krävs det att vi jobbar aktivt med informationsspridning och kompetensutveckling. Förutom att avdelningarna för media och vetenskaplig kommunikation kan arbeta mer samlat, så rör detta också övriga medarbetare som är i kontakt med forskare och studenter. Vi behöver tydliggöra interna kommunikationsrutiner med Fråga biblioteket - både first och second line. För avdelningen för lärande- och forskarstöd skulle det kunna vara en god idé att jobba mer med gemensamma projekt såsom kurser eller seminarier som behandlar vår stödverksamhet till hela forskningscykeln, från ansökning till post-publication.

Framöver när fokus flyttar från öppen tillgång till det större helhetsbegreppet öppen vetenskap måste UUB också hantera detta som hörnpelare i den pågående digitaliseringen och låta detta genomsyra hela bibliotekets verksamhet. Då kommer ytterligare avdelningar och medarbetare bli involverade.

Förslag 6. Närmare samarbete inom biblioteket

Projektgruppen föreslår ett nära samarbete i det löpande arbetet mellan arbetsgrupperna Publiceringens infrastruktur (PI) och Mediaavtal och prenumerationer (MoP). Den kompetens som finns i de båda grupperna är nödvändig för att exempelvis sluta relevanta publiceringsavtal och ge ett gott forskarstöd. Vi tänker på kunskap om vetenskaplig publicering, kontakter med forskare, fakulteter samt förlag, och kunnande och god hantering av bibliometrisk- och

ekonomiska data. Poängen är att i det dagliga arbetet underlätta för naturlig informationsspridning, samarbete och kompetensutveckling inom det aktuella området.

För det fortsatta arbetet föreslås inte en ny "LOA-grupp" utan *ett gemensamt arbete med licens- och open access-frågor*. En kontinuerlig kontakt och gemensam arbetsyta för de som arbetar med området är ett måste för att hantera frågor och problem rörande OA-avtal. Det viktigaste är att diskussionerna som finns inom respektive grupp också får möjlighet att mötas i en större gemensam diskussion. En tydligare praxis (enligt förslag 1 ovan) skulle också underlätta det dagliga arbetet och ge en gemensam målbild och ambitionsnivå.

Det löpande arbetet behöver också kunna stämmas av och planeras kontinuerligt, till exempel på gemensamma möten för PI och MoP. Till dessa möten bör båda avdelningscheferna bjudas in regelbundet. En gemensam kommunikationskanal i Slack skulle också kunna underlätta kommunikationen och kunskapsutbytet. När större insatser utöver det dagliga arbetet behövs kan det drivas i projektform eftersom det är ett bra sätt att samla relevanta kompetenser från olika grupper kring en aktuell fråga.

Det är också viktigt att fortsätta fokusera på utveckling av bibliotekets arbete. Exempel på fortsatta utvecklingsområden kan vara:

- nya affärsmodeller och stöd för publicering av öppna monografier
- fördjupad utvärdering av transformativa avtal jämfört med lokala avtal
- systemstöd för kontinuerlig uppföljning och kommunikation kring avtal, ekonomi och publiceringstrender (liknande det som KiB har)

I dagsläget ansvarar avdelningen för Media för budgeten och avdelningen för Vetenskaplig kommunikation för forskar- och publiceringsstöd, men många frågor och beslut ligger mitt emellan. Två nyliga exempel har nämnts ovan, PLOS och MDPI, som berör både publicering och budget. Det har hittills varit svårt att veta vilken avdelning som äger denna typ av frågor och vilken chef man kan vända sig till. Det närmare samarbete som vi föreslår kan även tydliggöra hur medarbetare ska kommunicera med de båda cheferna och i vilka sammanhang de har olika roller eller ansvar. Fokus bör vara att inte behöva dubblera information i olika grupper och att avdelningsöverskridande frågor kan hanteras gemensamt. Det är också viktigt att avdelningarna har liknande prioriteringar och resurstilldelning till området, t.ex. personalresurser och kompetensutveckling. Det vore olyckligt om medarbetare vänder sig till sin respektive chef och får olika besked eller att avdelningarna på grund av budgetskäl måste göra olika prioriteringar inom ett gemensamt område. På andra lärosäten är det vanligt förekommande att motsvarigheterna till PI och MoP är i samma avdelning, vilket givetvis underlättar samarbetet i gemensamma frågor kring avtal. Då UUB har en annan organisation tror projektgruppen att vi kan lära och inspireras av hur andra bibliotek arbetar med dessa frågor.

Vi ser att många av kompetensutvecklingsbehoven för MoP och PI är gemensamma och att kompetensutbytet bör förstärkas. Båda grupperna behöver hålla sig uppdaterade om hela fältet, om än med vissa specialiseringar. Detta har till exempel redan märkts i tecknandet av PLOS-avtalen då vi såg att det behövs mer kunskap om avtal och hur sådana skrivs. På några års sikt

kommer övergången till ett öppet vetenskapssystem att innebära fortsatt stora förändringar vilket innebär större behov av personalresurser samt kompetens- och verksamhetsutveckling. Detta kommer troligtvis göra att alla i MoP kommer att arbeta med OA-frågor i större utsträckning och bli mer involverade.

Arbetet med projektet har även mejslat fram en tydligare gemensam syn på OA-frågor och hur vi ska ta oss an dem - tillsammans, men i de två arbetsgrupperna MoP och PI. Helhetsförståelsen har ökat och vi ser att det finns goda förutsättningar för fortsatt samarbete.

En framåtblick

Det är med nyfikenhet och tillförsikt vi ser fram emot utvecklingen inom vetenskaplig kommunikation och biblioteksverksamhet under kommande år. Paradigmskiftet till öppen vetenskap kommer inte att bli varken spikrak eller enkel, men riktningen är klart utstakad i nationell, europeisk och global forskningspolitik. Däremot kan vi räkna med mängder av spännande utmaningar och möjligheter.

När en öppen vetenskapspraktik börjar genomsyra universitetet kommer hela biblioteket att stå inför en mängd nya användarbehov där vi kan bidra med kompetent forskarstöd. Även om det inte går att veta exakt vilka tjänster som kommer att efterfrågas av biblioteket på längre sikt, kan vi vara pålästa, lyhörda och ha beredskap för förändringar.

För att ta ett exempel från Avdelningen för media kommer många förutsättningar för arbetet med e-resurser och avtal att förändras. Fokus kommer ligga på tillgängliggörande av öppet tillgängliga resurser och system samtidigt som också administration av publiceringsavtal och medlemskap ökar. Under den närmaste tiden kommer det vara fortsatt mycket arbete med licenser för att hitta den kombination av läs- och publiceringsavtal som är mest relevanta för UU:s forskare. Däremot så utgår vi ifrån att arbetet med licenser för läsrättigheter kommer att minska på längre sikt.

Avdelningen för vetenskaplig kommunikation, med arbetsgruppen Publiceringens infrastruktur i spetsen, står inför en fortsatt intensiv period av kommunikation, kunskapsförmedling och samverkan med forskare och med andra stödfunktioner inom universitetet. Det är troligt att exempelvis vissa moment i DiVA-arbetet förlorar sin relevans när allt publiceras med open access. Samtidigt ökar efterfrågan efter stöd till primärpublicering i olika former och hantering av öppna data, vilket ger nya behov av stöd.

Med utgångspunkt i projektgruppens konsekvensanalys föreslår vi ett antal insatser för att framtidssäkra UUB:s relevans i ett öppet vetenskapssystem. Vi förordar övergripande riktlinjer kring bibliotekets fortsatta prioriteringar med en strategisk helhetssyn med tydliga riktlinjer för publiceringsavtal och andra relaterade tjänster. Vidare föreslår vi som konkreta insatser att biblioteket i högre grad tecknar lokala publiceringsavtal, samt etablerar en publiceringsplattform för Uppsala universitet.

Projektgruppen föreslår dessutom att Uppsala universitet och universitetsbiblioteket tar en mer aktiv roll i det nationella samarbetet. Vi anser också att det är genom Bibsamkonsortiet som UU och UUB har den tydligaste ingången att delta i den internationella diskursen kring vetenskaplig publicering. På hemmaplan ser vi en närmare samverkan på flera nivåer inom universitetet och biblioteket som en nyckel till att hantera paradigmskiftet.

Vi ser fram emot att jobba vidare på öppet, hållbart och forskarnära bibliotek!

Bilagor

Bilaga 1: Projektdirektiv

Konsekvensanalys inför framtidens LOA-arbete inom UUB

Effektmål

Att projektets arbete:

1. ger en bild av olika troliga framtidsscenarier för övergången till OA och tydliggör vad UUB och UU kan och bör påverka i den processen
2. gör att UUB kan stödja publicering på ett bra sätt och göra rätt prioriteringar gällande ex. avtal och systemstöd
3. ger underlag för fortsatt arbete (ex med prioriteringar eller styrdokument) i bibliotekets ledningsgrupp och Biblioteksnämnd

Projektmål

1. Ta fram en omvärldsanalys inför framtiden (framtidsspaning) för publicering inklusive scenarier och konsekvenser – 5 år framåt.
 - a. Vilka trender finns? Vad är nästa steg? Vad är slutmålet efter de transformativa avtalen? Vad bubblar? Vad ser vi? (ex. media, VK, forskare, UU planeringsenhet)
 - b. Vilka kan konsekvenserna på ekonomi, publicering, arbetssätt mm bli?
 - c. Vilka aktörer, intressenter och roller finns? Vilken roll har UUB och UU och hur bör och kan vi påverka?
2. Göra en konsekvensanalys för UUB och UU av nuvarande OA-avtal.
 - a. Vad får de för ekonomiska och bibliometriska konsekvenser för UU. Hur kan nyttan av avtalen utvärderas i relation till dessa konsekvenser?
 - b. Hur påverkar de UUBs arbetssätt? Hur ska biblioteket långsiktigt organisera arbetet för att möta behoven?
3. Utifrån framtidsscenariot och konsekvensanalysen ge förslag på fortsatt arbete med prioriteringar och organisation för LOA-arbetet inom UUB
 - a. hur kan roller och uppdrag förtydligas?
 - b. behövs ytterligare styrmedel inom UUB eller UU?

Avgränsningar

Fokus på Open Access-publicering av artiklar och böcker (inte forskningsdata). Det finns dock en koppling till Open Science (OS) som projektet måste väga in, även om övergripande OS-frågor ligger inom fler avdelningar som avdelningen för Vetenskaplig kommunikation och avdelningen för lärande och forskarstöd.

Projektledare

Karin Byström, samordnare inom Avdelningen för media, får i uppdrag att leda arbetet.

Deltagare i projektet

Arbetet ska ske i nära samarbete med MOP och VK. Projektgrupp och subgrupper/referenspersoner beslutas efter uppstartsmöte. Följande kompetenser har identifierats:

- Sakkunnig för avtal och budget
- Sakkunnig för policy (omvärldsbevakning och analys)
- Kvantitativ datainsamling (bibliometrisk och ekonomisk)
- Kvalitativ datainsamling (UX – användarnas behov? hur vill/gör forskarna vid publicering, vad är det vi saknar/vad är det forskarna saknar)
- Kommunicera och förmedla till bibliotekets ledningsgrupp och Biblioteksnämnd

Tidsplan

Projektstart i maj 2020

Statusrapport och beslut om fortsatt inriktning på arbetet till ledningsgruppen i oktober

Projektslut i januari och inlämning av rapport (motsvarande)

Resultatet kommuniceras till Biblioteksnämnd och ny Rektor i februari 2021

Projektbeställare

Cecilia Natvig, Avdelningen för media och Erik Stattin, Avdelningen för vetenskaplig publicering

Bilaga 2: Metod och informationsinhämtning

Mycket i rapporten bygger på våra egna erfarenheter från det dagliga arbetet med e-resurser och forskarstöd vid vetenskaplig publicering. Många i projektgruppen har daglig kontakt med forskare genom ärenden i Fråga biblioteket, doktorandutbildningar, undervisning och direkta personliga kontakter.

Omvärldsbevakning har skett genom webinarier, konferenser, diskussioner med kollegor på andra bibliotek, kontakter med Bibsamkonsortiet och kontakter med förlag. Området förändras fort och många saker har hunnit förändras mycket under projektiden. Ambitionen har inte heller varit en heltäckande analys eller beskrivning av OA-området, utan vi har fokuserat på förändringar och nyheter som berör UU och UUB i första hand.

Datainsamling har skett från många källor - APC-kostnader och antal APC:er har tagits från bibliotekets pågående APC-kartläggning, publiceringsdata för UU har hämtats från Web of Science och DiVA, kostnadsuppgifter för de transformativa avtalen kommer från Consortia manager och annan kostnadsdata från universitetets ekonomisystem Raindance.

Semistrukturerade intervjuer har genomförts med nyckelpersoner som innehar en forskarstödsfunktion.

Semi-kvantitativ undersökning bland forskare som deltar i seminarieriet /publish om OA-avtal. Pågående. Hittills cirka 200 deltagare. Frågan är om de känner till skillnaden mellan traditionella prenumerationsbaserade tidskrifter, full OA, samt hybrid-tidskrifter. Hittills har cirka 30% angivit att de kan skillnaden. Konsekvent liknande svar oavsett forskargrupp. Reflektion - intresset för tekniska detaljer och definitioner inom publiceringsområdet är minst sagt ljummet.

Bilaga 3. Exempel på avtal och tjänster inom OA-området

Medlemskap som ger rabatt på publicering:

- *BioMed Central (BMC)*. Medlemskap som gav 15% rabatt på publiceringsavgiften. Avslutades 2019 i och med att det ingick i Springer Nature Fully OA.
- *British Medical Journal (BMJ)*. Medlemskap som gav 25% rabatt på publiceringsavgiften, 2015-2020. Avslutades inför 2021 i och med att det blev ett läs- och publiceringsavtal via Bibsamkonsortiet.
- *Frontiers*. Kostnadsfritt oa-avtal via Bibsamkonsortiet där författare vid UU får 10% rabatt på publiceringskostnaden.
- *Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI)*. Under 2020 kostnadsfritt medlemskap som gav 10% rabatt. Avslutades inför 2021.

Organisationer och infrastruktur:

- *arXiv*. Medlemskap togs efter önskemål från fakulteten för att stötta organisationen.
- *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*. Medlemskap för att stötta organisationen.

Direktstöd till publicering:

- *Knowledge Unlatched (KU)*. Biblioteket deltog i den första "upplåsningen" av monografier 2016.
- *Open Library of Humanities (OLH)*. Kostnaden går till att öppna upp titlar inom humaniora. Forskare vid UU har möjlighet att publicera sig i deras tidskrifter.
- *Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics (SCOAP³)*. Tidigare kostnader för prenumerationer görs om till stöd för att öppna upp ett antal titlar inom högenergifysik. Forskare vid UU har möjlighet att publicera sig i deras tidskrifter.

Referenser

- Althini, Isolde. "Globala Open Access-tidskrifter? : En bibliometrisk undersökning av den geografiska spridningen av Open Access-tidskrifter och författare, samt huruvida förekomsten av APC påverkar denna spridning", 2019. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8979184>.
- "arXiv.org". <https://arxiv.org/>.
- "Attribution 4.0 International — CC BY 4.0". Creative Commons. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.
- Bibsam Open 2020-10-01. Digital konferens anordnad av Kungliga biblioteket
- Borrego, Ángel, Lluís Anglada, och Ernest Abadal. "Transformative Agreements: Do They Pave the Way to Open Access?" *Learned Publishing*. <https://doi.org/10.1002/leap.1347>.
- Chan, Leslie, Darius Cuplinkas, Michael Eisen, Fred Friend, Yana Genova, Jean-Claude Guédon, Melissa Hagemann, Stevan Harnad, Rick Johnson, och Rima Kupryte. "Budapest Open Access Initiative", 2002. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>.
- "Community Action Publishing". *PLOS (blog)*. <https://plos.org/resources/community-action-publishing/>.
- Copim. "Open access, open infrastructures". <https://www.copim.ac.uk/>.
- "Current Transformative Agreements Are Not Transformative". *Science & Research News | Frontiers (blog)*, 10 mars 2020. <https://blog.frontiersin.org/2020/03/10/current-transformative-agreements-are-not-transformative/>.
- ESAC. "TRANSFORMATIVE AGREEMENTS – ESAC Initiative". <https://esac-initiative.org/about/transformative-agreements/>.
- "ESAC Initiative". <https://esac-initiative.org/>.
- European Commission. "Rapid & Transparent Publishing". Open Research Europe. <https://open-research-europe.ec.europa.eu/>.
- European Science Foundation. "Plan S Principles and Implementation". <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/>.
- . "Plan S Rights Retention Strategy". <https://www.coalition-s.org/rights-retention-strategy/>.
- . "Transformative Journals: Frequently Asked Questions". Plan S. <https://www.coalition-s.org/transformative-journals-faq/>.
- "Forvaltningsstrukturen". Det Kgl. Bibliotek. <https://www.kb.dk/om-os/licens/nationalt-licenskonsortium/forvaltningsstrukturen>.
- Gabrielsson, Sebastian, Stefan Eriksson, och Tove Godskesen. "Predatory Nursing Journals: A Case Study of Author Prevalence and Characteristics". *Nursing Ethics*, 03 december 2020, 096973302096821. <https://doi.org/10.1177/0969733020968215>.
- Gates Foundation. "Rapid & Transparent Publishing". Gates Open Research. <https://gatesopenresearch.org/>.
- Grossmann, Alexander, och Björn Brems. "Current Market Rates for Scholarly Publishing Services". *F1000Research* 10: 20. <https://doi.org/10.12688/f1000research.27468.1>.
- Hinchliffe, Lisa. "Transformative Agreements: A Primer". The Scholarly Kitchen, 23 april 2019. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2019/04/23/transformative-agreements/>.
- "History of Open Access". Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_open_access.
- Jisc. "Research Funders' Open Access Policies - v2.sherpa". Sherpa Juliet. <https://v2.sherpa.ac.uk/juliet/>.
- Knecht, Sicco de. "Dutch open science deal primarily benefits Elsevier". ScienceGuide, 29 juni 2020. <https://www.scienceguide.nl/2020/06/open-science-deal-benefits-elsevier/>.

- Kungliga biblioteket. "Bibsamkonsortiet". Kungliga biblioteket – Sveriges nationalbibliotek – kb.se. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet.html>.
- . "Creative Commons för forskare". <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/creative-commons-for-forskare.html>.
- . "Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem", 2019. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-413>.
- . "Information om avtalet med Wiley", 30 november 2020.
- . "Open APC Sweden". <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/open-apc-sweden.html>.
- . "Samverkansgrupper". <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/samverkansgrupper.html#item-47bef1f3916eca87a61ba9a>.
- . "Sweden Stands up for Open Access – Cancels Agreement with Elsevier". 2018. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2018-05-16-sweden-stands-up-for-open-access---cancels-agreement-with-elsevier.html>.
- . "Vad är öppen tillgång?" <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/vad-ar-oppen-tillgang.html>.
- . "Öppen tillgång 2017–2020 Utvecklingen för öppet tillgängliga artiklar i Sverige". Stockholm, 2020. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-70>.
- . "Öppen tillgång i Bibsamavtalen". <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/oppen-tillgang-i-bibsamavtalen.html#item-42705879d169b8ba882a3d8c>.
- Lawson, Stuart. "Report on Offset Agreements: Evaluating Current Jisc Collections Deals", 2018. <http://eprints.rclis.org/33909/1/offsetting-report-3.pdf>.
- LIBER. "Open Access: Five Principles for Negotiations with Publishers". LIBER Europe, 2017. <https://libereurope.eu/article/open-access-five-principles-for-negotiations-with-publishers/>.
- Lundén, Anna, Astrid Söderbergh Widding, Britt-Marie Wideberg, och Wilhelm Widmark. "Beyond transformative agreements", 2020. <https://eua.eu/resources/expert-voices/157-beyond-transformative-agreements.html>.
- Max-Planck-Gesellschaft. "Berlin Declaration". Open Access Max-Planck-Gesellschaft. <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>.
- Nelhans, Gustaf, och Theo Bodin. "Methodological considerations for identifying questionable publishing in a national context: The case of Swedish Higher Education Institutions". *Quantitative Science Studies* 1, nr 2 (10 mars 2020): 505–24. https://doi.org/10.1162/qss_a_00033.
- "Nytt transformativt avtal med Elsevier ger obegränsad öppen tillgång till svensk forskning". <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2019-11-22-%E2%80%8Bnytt-transformativt-avtal-med-elsevier-ger-obegransad-oppen-tillgang-till-svensk-forskning.html>.
- "Open Access". Wikipedia. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Open_access&oldid=1006749664.
- "Open Access Made Simple". Knowledge Unlatched. <https://knowledgeunlatched.org/>.
- Open APC. "OpenAPC". <https://treemaps.intact-project.org/apcdata/openapc/#publisher>.
- Open Library of Humanities. "The OLH Model". <https://www.openlibhums.org/site/about/the-olh-model/>.
- "Organisations endorsing Plan S and working jointly on its implementation". Plan S. <https://www.coalition-s.org/organisations/>.

- "PLOS". Wikipedia, 05 februari 2021.
<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=PLOS&oldid=1004900015>.
- Prop. 2016/17:50. Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft (2016).
<https://www.regeringen.se/4adad0/contentassets/72faaf7629a845af9b30fde1ef6b5067/kunskap-i-samverkan--for-samhallets-utmaningar-och-starkt-konkurrenskraft-prop.-20161750.pdf>.
- Prop. 2020/21:60. Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige (2020).
<https://www.regeringen.se/4af915/contentassets/da8732af87a14b689658dadcfb2d3777/forskning-frihet-framtid--kunskap-och-innovation-for-sverige.pdf>.
- SND. "Vad innebär FAIR Data?" SND svensk nationell datatjänst. <https://snd.gu.se/sv/beskriv-och-dela-data/vad-innebar-fair-data>.
- SPARC. "Big Deal Cancellation Tracking". SPARC. <https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>.
- Suber, Peter. *Open Access*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2012.
- "Subscribe to Open". Annual Reviews.
<https://www.annualreviews.org/page/subscriptions/subscribe-to-open>.
- Szprot, Jakub, Natalia Gruenpeter, Nikodem Rycko, Krzysztof Siewicz, Ralf Schimmer, Colleen Campbell, Nina Karlström, Nils Andenæs, Anna Lundén, och Britt-Marie Wideberg.
 "Transformative Agreements: Overview, Case Studies, and Legal Analysis".
 Wydawnictwa ICM, 12 februari 2021. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4543422>.
- UNESCO. "Open access to scientific information". Communication and information.
<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/open-access-to-scientific-information/>.
- . "Open Science in Latin America and the Caribbean: A Strong Tradition with a Long Journey Ahead". UNESCO, 30 september 2020. <https://en.unesco.org/news/open-science-latin-america-and-caribbean-strong-tradition-long-journey-ahead>.
- UNESCO, WHO, och United Nations High Commissioner for Human Rights. "Joint Appeal for Open Science". UNESCO, 27 oktober 2020. <https://en.unesco.org/news/joint-appeal-open-science>.
- Uppsala universitet. "Mål och strategier för Uppsala universitet", 2019.
<https://regler.uu.se/dokument/?contentId=14263>.
- . "Verksamhetsplan 2020", 2019. https://regler.uu.se/digitalAssets/719/c_719554-l_3-k_vp-2020-uppsala-universitet.pdf.
- Uppsala universitetsbibliotek. "Altmetri". Bibliometri.
<https://ub.uu.se/publicera/bibliometri/#anchor-713710>.
- . "Verksamhetsplan 2021 - Uppsala universitetsbibliotek", 2020.
- Utbildningsdepartementet, red. *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*. Statens offentliga utredningar, 2019:6. Stockholm: Norstedts Juridik, 2019.
- Vooren, Robert van der. "Introducing Pay-to-Publish in Cost Distribution Models of The Bibsam Consortium Sweden", 2019. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-49>.
- Wellcome Trust. "Rapid & Transparent Publishing". Wellcome Open Research.
<https://wellcomeopenresearch.org/>.

Muntliga källor

Intervjuer med nyckelpersoner inom forskarstöd på Uppsala universitet. Genomförda under oktober och november 2020.

Denna rapport är publicerad med öppen tillgång under villkoren i Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0), som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i fritt medium, förutsatt att originalverket är korrekt citerat. För att se en kopia av denna licens, besök <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>